

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК : 930 ,008(575.3) (575)

ББК : 63.7

Ф-17

ФАЙЗОВ НЕКРУЗ НАВРУЗОВИЧ

**ҲАМКОРИҶОИ ИЛМӢ-ФАРҲАНГИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН БО КИШВАРҶОИ ОСИӢИ МАРКАЗӢ ДАР
ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ**

**Ихтисос: 07.00.15 – Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ
ва сиёсати хориҷӣ (илмҳои таърих)**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи
илмӣ номзади илмҳои таърих**

Душанбе – 2019

Диссертатсия дар кафедраи муносибатҳои байналхалқии факултети муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон таҳия гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Шарипов Амриддин Нуридинович**
номзади илмҳои таърих, дотсент

Мушовири илмӣ: **Нуриддинов Раймали Шаҳбозович**
доктори илмҳои сиёсӣ, профессор

Муқарризони расмӣ: **Воҳидова Санавбар**, доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шуъбаи Аврупо ва Амрикои Институти омӯзиши масъалаҳои кишварҳои Осиё ва Аврупои назди Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳаким Абдуллоҳи Раҳнамо номзади илмҳои сиёсӣ, сардори раёсати таҳлил ва ояндабинии сиёсати хориҷии Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи тақриздиханда: Муассисаи байнидавлатии таҳсилоти олий “Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон”

Дифои диссертатсия 6-уми июли соли 2019 соати 09:00 дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-030-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (хиёбони Рӯдакӣ, 17, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025) баргузор мегардад.

Бо матни диссертатсия дар китобхонаи илмӣ ва сомонаи расмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «__» _____ соли 2019 ирсол шудааст.

Котиби илмӣ
шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои таърих, дотсент

Шарипов А.Н.

Тавсифи умумии диссертатсия

Мубрам будани мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар охири асри ХХ ва ибтидои асри ХХІ, марҳилаи ташаккули муносибатҳои илмӣ – фарҳангии сифатан нави кишварҳои Осиёи Марказӣ оғоз гардид. Ҳадафи асосии ҳамкорӣҳои илмӣ-фарҳангӣ тақвияти дӯстӣ ва пешрафти кишварҳои Осиёи Марказӣ, умқи ҳамгирӣ ва расидан ба ҳадафҳои умумии рушд ва бад-ин васила баланд бардоштани нақши минтақа ҳамчун яке аз марказҳои тамаддуни ҷаҳонӣ мебошад.

Дар чунин шароит барои Тоҷикистон зарур аст, ки ҳамкорӣҳо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар тамоми соҳаҳо инкишоф диҳад, зеро он ҷавобгӯии манфиатҳои миллии Тоҷикистон ва ҳамаи давлатҳои дигари минтақа мебошад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Э. Раҳмон дар масъалаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон нисбати кишварҳои Осиёи Марказӣ таъкид карда буд, ки “Мо ба таҳкими робитаҳои дӯстӣ ва рушди ҳамкорӣҳои гуногунҷанба дар минтақаи Осиёи Марказӣ аҳаммияти аввалиндараҷа медиҳем. Густариш ва таҳкими муносибатҳо бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, чун анъана, дар асоси дӯстиву эътимод, ҳусни ҳамҷаворӣ ва ҳамкорӣ судманд ба роҳ монда шуда, ба иҷрои ҳадафу вазифаҳо, ҳамчунин, рафъи мушкилоти муштарақ равона гардидааст”.¹

Президентҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ низ аҳаммияти ҳамкорӣ бо кишварҳои минтақаро таъкид менамоянд. Масалан, Президенти нахустини Ҷумҳурии Қазоқистон Н.Назарбоев қайд намуда буд, ки: “Муносибатҳои мутақобилаи зич бо кишварҳои Осиёи Марказӣ барои мо ниҳоят заруранд, ки ба сарҳадҳои умумӣ, алоқаҳои бавучудодаи хоҷагидорӣ, пуррақунӣ ва вобастагии мутақобилаи иқтисодӣ, умумияти таърихӣ ва қавмӣ-фарҳангӣ вобастаанд”.²

Президенти Ўзбекистон Ш. Мирзиёев дар Паёми солони худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Ўзбекистон чунин гуфта буд, ки “Мо ба татбиқи усули “Афзалияти асосии сиёсати хориҷии Ўзбекистон – Осиёи Марказӣ” оғоз намудем. Дар ниҳоят дар минтақаи мо фазои тамоман нави сиёсӣ бунёд ёфта, алоқаҳои мутақобила мустаҳкам мегарданд, ки ба эътимоди тарафайн ва ҳусни ҳамсоягӣ асос ёфтаанд”.³

Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар баробари риоя намудани меъёрҳои байналмилалӣ, таъмини амният, волоияти ҳуқуқи инсон, демократикунонӣ, маориф, илм, фарҳанг ва тайёр кардани кадрҳо соҳаҳои калидӣ мебошанд, ки барои татбиқи онҳо бояд ҳамкорӣҳои мутақобила дошта бошанд.

Миллати тоҷик, сарфи назар аз таъриху фарҳанг ва тамаддуни бостонӣ доштаниш, тӯли садсолаҳо соҳибхитиёру мустақил набуд ва

¹Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Оли. 26.12.2018. <http://www.president.tj/node/19088>. Санаи мурочиат. 28.12.2018

²Назарбаев Н.А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства. - Алматы, 1992, - С. 49.

³Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. 22.12.2017. <https://president.uz/ru/lists/view/1371>. Санаи мурочиат. 29.12.18.

бахри ба даст овардани чунин неъмат талошҳои зиёде намудааст. Тавре Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон - дар муқаддимаи китоби оламшумули “Тоҷикон” нигоштааст: «сарнавишти миллати тоҷик дар тӯли асрҳо баробари дигар мардуми эронинаҷод басо печида ва пуршебу фароз аст. Тоҷик бо қору пайкор барои ноил шудан ба озодӣ, бо созандагӣ ва бунёдкорӣ, бо ақлу заковати фарзандони нобиғааш дар арсаи илму адабу сиёсат, бо расидан ба даврони эҳёи давлатдорӣ ва чашидани захри шикаст, бо талошҳо баҳри худшиносӣ ва оғаҳии миллат таърихи худро ғаниву рангин сохтааст».¹

Аз ҷониби дигар, кишварҳои минтақа дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи хоса доранд, ки аз умумияти таърихӣ, фарҳангӣ ва анъанаҳо вобаста мебошад. Тавре аз Консепсияи сиёсати хориҷӣ бармеояд “Дар низоми муносибатҳои байнидавлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон кишварҳои ҳамсоя ва минтақа мақоми авлавиятнокро ишғол менамоянд. Тоҷикистон ҷонибдори минбаъд вусъат бахшидани таҷрибаи мусбат, бисёрасра ва созандаи ҳамзистии дӯстонаи мардумони Осиёи Марказӣ мебошад”.² Ин таҷриба, пеш аз ҳама дар ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ ифода меёбад, ки заминаи таҳкими дӯстии халқҳо дар замони муосир гаштааст.

Бузургтарин дастоварди инсон илму фарҳанг буда, ин омили муҳимест, ки қавму миллатҳо ва кишварҳоро ба ҳам мепайвандад ва равобигии мамлакатҳоро раванқ бахшида, дар таҳкими риштаҳои дӯстӣ ва ҳамкориҳои бародарона нақши муҳим мебозад.

Як нукта мусаллам аст, ки халқҳои Осиёи Марказӣ дар раванди таърихи муштарак илму фарҳанги умумиро бунёд намудаанд, ки дар сархати он илму фарҳанги тоҷикон меистад. Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии кишварҳои Осиёи Марказӣ аз даврони қадим манша мегирад. Омили фарҳангӣ ҳамеша дар низоми ҳамкориҳои халқҳо яке аз нақшҳои муайянкунандаро мебозид. Ин ҳолат, махсусан, ба халқи тоҷик тааллуқ дорад, зеро мардуми тоҷик аз қадим нисбат ба халқҳои ҳамҷавор нақши тамаддунсозро иҷро мекард. Вобаста ба ин, давлатҳои минтақа ба сиёсати фарҳангии хеш аҳамияти бештар медиҳанд. Зиёда аз ин, омили фарҳангиро ин ё он давлат метавонад, на танҳо ҳамчун воситаи рушди дипломатӣ, балки ба сифати воситаи самараноки таъмини манфиатҳои миллии худ истифода намояд.

Дар ин шароит яке аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозии чунин дипломатияи фарҳангӣ ва башардӯстона аст, ки он бо дарназардошти тамоюлҳои мусбат ва манфии раванди ҷаҳонишавӣ ба таъмини ҳастии маънавӣ ва ҳифзу ҳимояи арзишҳои асили миллии фарҳангиву ахлоқии халқи тоҷик, муаррифии шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ ҳамчун кишвари дорои фарҳангу тамаддуни қадима ва давлати муосири демокративу

¹Раҳмонов. Э. Ш.- Сарчашмаи худшиносии миллӣ.// Ғафуров Б. Тоҷикон: таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав. Душанбе, «Дониш»,1998. - С.4

²Консепсияи сиёсати хориҷии ҶТ.Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27январии соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. <http://mfa.tj/?l=tj&cat=109&art=1072>

хуқуқбунёд, тавсеаи ҳамкориҳои самарабахши фарҳангию башардӯстона бо кишварҳои олам бо мақсади таҳкими шинохти мусбати Тоҷикистон ва мардуми он мусоидат намояд.¹

Зимни татбиқи дипломатияи фарҳангӣ дастгирии ҳуқуқӣ ва маънавии тоҷикони бурунмарзӣ яке аз ҳадафҳои асосӣ ба шумор меравад. Дар ин самт минтақа аз як ҷониб фазои ташаккули халқи тоҷик ва аз ҷониби дигар бинобар мавҷудияти сарҳадҳои сиёсӣ худуди мавҷудияти диаспора² ва ирредентҳои³ миллатҳои титулии⁴ кишварҳои Осиёи Марказӣ мебошад. Омӯзиши фарҳанги халқҳои минтақа, махсусият ва умумияти онҳо, заминаи мустаҳкам гаштани ҳамкориҳои кишварҳо дар замони муосир мебошад⁵.

Дар рафти омӯзиши мавзӯи метавон ба хулосае омад, ки дар муносибатҳои мутақобилаи Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ имкониятҳо ва манбаъҳои бузурги истифоданашуда вучуд доранд. Истифодаи самараноки онҳо метавонад ба ташаккули сатҳи нави ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ мусоидат намояд.

Дар асоси таҳлили муҳаққиқ метавон гуфт, ки мавзӯи мавриди баррасӣ яке аз масъалаҳои мубрами ҳамкориҳои кишварҳои минтақа арзёбӣ мегардад. Омилҳои муайянкунадаи мубрамияти мавзӯ бошанд, аз ҷанбаҳои зерин бармеоянд:

1) дарки ваҳдат, ҳамгирӣ ва ҳамкориҳо дар Осиёи Марказӣ дар асоси умумияти таърихӣ, фарҳангӣ ва ҳувияти халқҳои минтақа;

2) роҳандозӣ ва тавсеаи ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ миёни кишварҳои минтақа. Зеро яке аз заминаҳои асосии ташаккули ҳамкориҳо дар замони муосир тақвияти алоқаҳои илмӣ-фарҳангӣ мебошад;

3) таҳким ва инкишофи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи гуманитарӣ;

4) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои минтақаро алоқаҳои мутақобила, аз ҷумла илмӣ- фарҳангӣ ба ҳам мепайванданд;

5) ҳамкориҳои дуҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ, дар самти фарҳанг омили дигари мубрам будани мавзӯ ба шумор меравад;

6) дар ҳолати фаъолияти муштарак ва дастаҷамъона дар самти маориф, илм ва фарҳанг халқҳои Осиёи Марказӣ метавонанд бо мақсади рафъи мушкилоти замони муосир ва хатарҳои ғайрианъанавӣ, аз қабилӣ

¹Концепсияи сиёсати хориҷии ҶТ. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. <http://mfa.tj/?l=tj&cat=109&art=1072>

²Қисми мардум (қавм), ки берун аз худуди пайдоиши худ зиндагӣ менамояд, гурӯҳҳои устувор ва муттаҳидаро дар кишвари мизбон ташкил намуда, дорои ниҳодҳои иҷтимоӣ барои пешбурд ва инкишофи айният ва умумияти худ мебошанд

³Ирредент – қисми аҳолиест, ки ақаллияти аҳолиро дар қаламрави кишвари мазкур ташкил медиҳад, вале ба таври дастаҷамъона дар наздиқӣ ба кишваре қарор доранд, ки дар он чунин халқ аксариятро ташкил медиҳанд.

⁴Миллати титулӣ – қисми аҳолие, ки миллати он номи расмӣи кишвари мазкурро муайян менамояд.

⁵Бобохонов М. Таърихи тоҷикони ҷаҳон (тоҷикон ва ирреденту диаспораҳои онҳо). Қисми аввал, Душанбе, 2011, - С. 9.

терроризм, ифротгарой, қочоқи маводи муҳаддир ва ғайра муваффақ бошанд;

7) зарурати ҷустуҷӯи механизми ҳамкориҳои самараноки кишварҳои минтақа, бо мақсади муаррифии арзишҳои фарҳангии он ба ҷомеаи ҷаҳонӣ.

Сатҳ ва дараҷаи омӯзиши илмӣ мавзӯи таҳқиқшаванда.

Мавзӯи “Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даври истиқлолият” ҳарчанд дар марҳилаҳои гуногун мавриди таҳқиқ ва омӯзиш қарор гирифта бошад ҳам, вале он ба таври пурра ва аз нуқтаи назари соҳавӣ бо фарогирии соҳаи илм, маориф ва фарҳанг дар ҷаҳорҷӯбаи хронологии муосир, яъне солҳои 1991-2018 - дар замони истиқлолияти сиёсии кишварҳои минтақа омӯхта нашудааст.

Омӯзиши масъалаи мазкур аз диди муосир то ба ҳол мавзӯи таҳқиқоти махсуси илмӣ нашудааст. Дар таърихнигории илми тоҷик ва давлатҳои минтақа шумораи бисёри корҳои илмӣ оид ба таърихи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ ва тиҷорат, қисман илму маориф мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд, аммо алоқаҳои илмӣ-фарҳангии онҳо дар замони истиқлолият ба таври комплексӣ чандон таҳқиқ нашудаанд.

Дар маркази диққати муҳаққиқон танҳо мавзӯъ ва ҳодисаҳои алоҳида буда, бо ҷаҳорҷӯбаи хронологӣ маҳдуд мешуданд, ки он дар маҷмӯъ, имконияти пурраи хулосабарориро оид ба раванди ташаккул ва инкишофи муносибатҳои дутарафа аз нигоҳи давраи васеи таърихӣ фароҳам намеорад. Вобаста ба ин, зарурати омӯзиш ва таҳлили ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар шакли муназзам ва комплексӣ илмӣ ба вуҷуд омадааст, ки ҳам барои илми таърихи муосир ва ҳам барои умқи ҳамкориҳо миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ дорои аҳамияти вижа мебошад.

Бо мақсади расидан ба ҳадафҳои гузошташуда ва осон гардонидани таҳлил адабиёти истифодагардида ва омӯхташуда ба гурӯҳҳои зерин тақсим гардид:

Ба гуруҳи якум асарҳои муҳаққиқоне дохил гардидаанд, ки бевосита фарогири масъалаи дӯстӣ ва ҳамкориҳои фарҳангии халқҳои минтақа мебошанд.¹ Масъалаи алоқаҳои адабӣ-фарҳангӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ, инъикоси нисбии хешро дар китоби З. Раҷабов «О дружбе таджикского народа с другими народами СССР» ёфтааст.

Масъалаи таҳқиқи ҳамкориҳои тоҷикон бо халқҳои алоҳидаи минтақа, аз ҷумла бо қазоқҳо дар асари А. Нуралиев «Таджикско-казахские культурно-литературные связи конца XIX начала XX века»

¹Нуралиев А. Таджикско-казахские культурно-литературные связи конца XIX начала XX века. Душанбе, 2001., Шодиев Э. «Из истории узбекско-таджикских литературных связей (вторая половина XIX - начала XX века)». – Ташкент, 1973., Раҷабов З.Ш. О дружбе таджикского народа с другими народами СССР (сб. статей под ред. Раҷабова З.Ш.). Душанбе, 1967., Курбанов А.Д. Сотрудничество Таджикистана и Узбекистана в подготовке кадров в 20-30-е годы. Дисс. н.и.т. - Хучанд, 1997.

мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Дар осори Э. Шодиев «Из истории узбекско-таджикских литературных связей» (вторая половина XIX – начала XX века), З. Раҷабов «О дружбе таджикского и узбекского народов», А. Курбонов «Сотрудничество Таджикистана и Узбекистана в подготовке кадров в 20-30-е годы» масъалаҳои илмӣ-фарҳангии ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Ӯзбекистон баррасӣ шудаанд.

Дар осори муаллифони зикршуда масъалаи муносибатҳои фарҳангӣ-гуманитарии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиеи Марказӣ, таҳқиқи таърихи тоҷикон ва нақши онҳо дар рушди минтақаи Осиеи Марказӣ ҳамаҷониба таҳқиқ гардидаанд.

Инчунин метавон асарҳои З. Богуманова, Д. Якубова, Н. Таджибаевро таъкид намуд, ки дар онҳо ҷанбаҳои илмӣ, фарҳангӣ ва иқтисодии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ӯзбекистон дар ду даҳсола (1966-1975 ва 1981-1990) мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд¹.

Осори Б. Ниёзмухаммадов, С. Воҳидов, А. Сайфуллоев низ фарогири масъалаҳои дӯстии халқи тоҷик бо халқҳои минтақа мебошанд.²

Ато Ҳамдам³ ҳамкориҳои адабӣ ва дӯстии халқи тоҷикро дар замони истиқлолият баррасӣ намуда, асоси дӯстиро дар дӯстӣ, наздикии адабиёт ва ҳамкориҳои адабӣ медонад.

Махсусияти ин китобҳо дар он зоҳир мешаванд, ки ҳамкориҳои илмӣ-адабии тоҷиконро бо халқҳои минтақа дар даврони шӯравӣ ва аз назари идеологияи коммунистӣ инъикос намудаанд.

Гурӯҳи дуҷуми адабиётҳо фарогири осори муҳаққиқони тоҷик мебошад, ки масоили таърихӣ, шинохти халқи тоҷик ва ташаккули онро инъикос намудааст.⁴ Китоби Б. Ғафуров дар баробари таҳқиқи масъалаҳои таърихӣ, ҷанбаҳои фарҳангӣ ва инкишофи адабиёти тоҷикро дар бар гирифта, масъалаи этногенези халқи ӯзбекро инъикос намудааст. Асари М. Бобохонов масъалаҳои омӯзиши таърихи ареали ташаккул, муҳоҷират ва нақши диаспора ва ирредентҳои тоҷикро дар бар гирифтааст.

Гурӯҳи сеюм аз диссертатсияҳои илмӣ ва авторефератҳои муҳаққиқон иборат мебошад, ки ба мавзӯи таҳқиқи ҳамкориҳои кишварҳои минтақаи Осиеи Марказӣ дар самти илм, маориф ва фарҳанг

¹Якубова Д. Научное и культурное сотрудничество Таджикистана и Узбекистана (1981-1990 гг.). Дисс. н.и.т.. -Душанбе, 1994. -183 с., Таджибаев Н. Экономическое и культурное сотрудничество народов Узбекистана и Таджикистана на современном этапе (1966-1975 гг.). Дисс. н.и.т. -Ташкент, 1976. -188 с.

²Ниёзмухаммадов Б. Аз таърихи ду халқҳои бародар. – Душанбе, 1970. Воҳидов - С. Равобити адабии халқҳои тоҷик ва ӯзбек дар асриXV. –Душанбе, 1974, Паёми бародарӣ. Маҷмӯаи мақолаҳои оид ба робитаҳои адабии халқи тоҷик (Мурағибон: Вали Самад, ҲамроҳШодӣ). –Душанбе, 1972, Сайфуллоев А. Дӯстии халқҳо – дӯстии адабиётҳо. –Душанбе, 1975.

³Ҳамдам А. Дружба народов - дружба литератур. –Душанбе, 2013.

⁴Ғафуров Б.Ғ. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав - Душанбе: Дониш, 2008.История таджикского народа. Иборат аз 6 ҷилд. –Душанбе, 1999-2011. Бобохонов М. «Таърихитоҷикониҷаҳон». Душанбе, 1998, ҳамон муаллиф «История таджиков мира». –Душанбе, 2004, ҳамон муаллиф Таърихи тоҷикониҷаҳон (тоҷикон ва ирреденту диаспораҳои онҳо). Қисми аввал. Душанбе 2011.

бахшида шудаанд.¹ Таҳқиқоти илмии А. Шарипов, Ф. Бобозода, З. Бобоалиева, К. Раҷабова, Д. Фармонова доираи васеи ҳамкориҳои Тоҷикистонро бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва илмӣ-фарҳангӣ аз солҳои 20-уми асри гузашта то замони ҳозира дар бар мегирад. Зиеда аз он дар монографияи А. Шарипов ҷанбаҳои таърихӣ ташаккули ҳамкориҳои халқҳои тоҷику қазоқ ва марҳилаҳои инкишофи он то оғози асри XXI инъикос шудаанд.

Ҳамзамон дар диссертатсияҳои М. Абдуллоев, А. Камбарова авторефератҳои У. Атақуллаев ва дигарон масъалҳои рушди маориф ва ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ ва адабии Тоҷикистон баррасӣ шудаанд.

Боиси таъкид аст, ки ин гурӯҳи адабиёт ба таври мухтасар ташаккули таърихӣ муносибатҳои илмӣ-фарҳангии тоҷиконро бо халқҳои минтақа дар алоҳидагӣ инъикос карда, масъалаҳои рушди маорифро дар даврони Шӯравӣ ва солҳои истиқлолият мавриди баррасӣ қарор медиҳад.

Ба гурӯҳи чорум китобҳо ва таҳқиқоти намояндагони корпуси дипломатӣ дохил мешаванд.² Масалан, асари сафири собиқи тоҷик дар Туркменистон А. Искандаров «Родники дружбы», ки ба вохӯриҳои сарвари Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Президенти Туркменистон ва ҳамкориҳои ду кишвар бахшида шудааст, фарогири ҷанбаҳои мухталифи ҳамкориҳои халқҳои тоҷику туркман мебошад. Дар баробари ин,

¹Шарипов А. Дипломатические, торгово-экономические и культурные взаимоотношения Таджикистана с Казахстаном (1991-2006 гг.). Дисс...к.и.н. –Душанбе, 2011; Ҳамонмуаллиф «Из истории таджикско-казахстанских отношений (1991-2011 гг)», Душанбе, 2012. Бобозода Ф.Т. История становления и развития взаимоотношения Таджикистана и Узбекистана в годы независимости (1991-2006). Дисс. н.и.т. –Душанбе, 2016;Раджабова К.Х. Таджикско-туркменские литературные взаимосвязи(на примере произведений МахтумкулиФраги). Дисс. н.и.т. –Душанбе, 2016; Бобоалиева З.П. Творчества Чингиза Айтматова в контексте таджикско-кыргызских литературных связей. Дисс. н.и.фил. –Душанбе, 2016; Фармонова Д. Политическое, экономическое и культурное сотрудничество Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии в период независимости (1992 – 2007 гг.). Дисс. н.и.т. –Хучанд., 2012. Абдуллоев М.Х. Народное образование Республики Таджикистан в 60-80 годы XX века. Дисс...док.ист.наук. –Душанбе, 2012. Камбарова А.К. Таджикско-кыргызские литературные связи во второй половине хх века (на примере творчества С. Айни и М. Турсун-заде). Дисс...кан.фил.наук. –Душанбе, 2016. Раджабова К.Х. Таджикско-туркменские литературные взаимосвязи(на примере произведений Махтумкули Фраги). Дисс...кан.фил.наук. –Душанбе, 2016. Иброхимов М. Научные связи Таджикистана с зарубежными странами (60-80-е годы XX в.). Автореф. дисс. канд. ист. наук. -Душанбе, 2006.Атақуллаев У.С. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005 гг.). Автореферат дисс...кан. пед. наук. –Душанбе, 2010., Атақуллаев У.С. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005 гг.). Автореферат дисс...кан. пед. наук. –Душанбе, 2010.

²Искандаров А. Родники дружбы.- М., 1996. Искандаров А. Государства Центральной Азии в интеграционных процессах. Душанбе, 2007; Ҳамонмуаллиф, Интеграция в Центральной Азии: политические аспекты. Душанбе, 2007. Саидов З. Межгосударственные отношения Республики Таджикистан в двустороннем формате. - Душанбе, 2001.Ҳамонмуаллиф, Внешняя политика Президента Рахмонова. -Душанбе, 2000.Ҳамонмуаллиф, Политика открытых дверей. -Душанбе, 2003. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе. - Душанбе, 2006. Ҳамонмуаллиф, Таджикистан: межгосударственные отношения в период становления внешней политики. Четвёртое, дополненное издание. –Душанбе, 2012. Эмомали Рахмон – бунёнгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. Зери таҳрири Зарифӣ Ҳ. - Душанбе, 2012. Зарифи Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана. – Душанбе, 2010. Дипломатияи Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз. Дар ду ҷилд. Ҷилди I (зери таҳрири умумии Зарифӣ Ҳ.). Душанбе, 2009. Назаров Т., Сатторзода А. Дипломатияи муосири тоҷик. - Душанбе, 2006.Сатторзода А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана (Многовекторность в действии). – Душанбе, 2014

монографияҳои А. Искандаров ҷанбаҳои сиёсӣ ва иқтисодии ҳамгироӣ дар Осиёи Марказиро ифода менамоянд.

Дар осори З. Сайидзода¹ (Саидов З.) марҳилаҳои ташаккули сиёсати хориҷӣ, моҳияти “сиёсати дарҳои кушод”, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ дар қолаби дучониба ва бисёрҷониба таҳлил гардидаанд. Ин асарҳо ба таври мухтасар ташаккули ҳамкориҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар қаринаи рушди сиёсати хориҷӣ инъикос мекунанд.

Дар осори собиқ вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳ. Зарифӣ дар баробари масъалаҳои ташаккули дирӯзу имрӯзи дипломатияи тоҷик, сиёсати бисёрсамтаи ҷумҳурӣ ва нақши Э. Раҳмон дар бунёдгузори сиёсати хориҷӣ масъалаҳои ҳамкориҳои гуманитарии давлатҳои минтақа ҳамҷониба баррасӣ шудаанд.

Дар китобҳои А. Сатторзода масъалаҳои рушди дипломатияи муосири тоҷик, моҳияти дипломатияи бисёрсамтӣ ва ҳамкориҳои фарҳангии кишварҳои Осиёи Марказӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Махсусияти ин гурӯҳи асарҳо дар он ифода меёбад, ки онҳо дар баробари масоили сиёсӣ, дипломатӣ ва иқтисодӣ ҳамкориҳои фарҳангӣ, ташаккули заминаи меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо кишварҳои минтақа дар самти илм, маориф ва фарҳанг инъикос менамоянд.

Ба гурӯҳи панҷум мақолаҳои муҳаққиқон оид ба илм, ҳамкориҳои адабии тоҷикон бо халқҳои минтақа дохил мегарданд.² Дар мақолаи А. Раҳмонзода паҳлуҳои гуногуни равобити фарҳангӣ ва адабии халқҳои тоҷику ўзбек таҳлил гашта, мақолаи А. Қурбонов фарогири таъкиди нақши маориф ҳамчун омили рушди инсонӣ мебошад. Инчунин мақолаҳои таҳлилий ва илмӣ-оммавии инъикоскунандаи раванди ташаккули ҳамкориҳои фарҳангӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Бояд таъкид намуд, ки аз як ҷониб таҳлили муфассали тамоми вижаҳои адабиёти истифодашуда аз имкон берун буда, аз ҷониби дигар дар рафти таълифи диссертатсия танҳо баъзе ҷанбаҳои истифода гардиданд, ки ба мавзӯи таҳқиқоти мо наздиканд.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аз таҳлили раванди ташаккул ва инкишофи муносибатҳои илмӣ-адабӣ ва фарҳангӣ миёни Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даврони истиқлолият иборат аст.

Барои ноил шудан ба ин мақсад ҳалли **вазифаҳои** зерин зарур мебошад:

1. омӯзиши таърихи робитаҳои фарҳангии тоҷикон бо халқҳои Осиёи Марказӣ;

¹Хамдам А. Дружба народов - дружба литератур. – Душанбе, 2013.

²Раҳмонзода А. Равобити адабию фарҳангӣ- рӯкни муҳими таҳкими дӯстии тоҷикон ва ўзбекон. //Ҷумҳурият. 05.02.2018, №: 48. Қурбонов А.Ш. Маориф ва илм омили муҳимтарини рушди инсонӣ. //Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. № 7 (50), Душанбе – 2015. Ардашери Аюбзода. Ҳамдид аз ҳамзабонӣ беҳтар аст / Аюбзода Ардашер // Садои мардум. – 1995. – 9 сен. – №59 (789). Фармонова Д. Муносибатҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Ўзбекистон дар замони имруза http://tsulbp-journal.narod.ru/jurnal/matn_2/farmonova_d.html. Санаи муҷрият. 26. 11. 2018.

2. баррасии ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ;

3. таҳлили ҳамкориҳои илмӣ, адабӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи маориф;

4. арзёбии ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи илм ва адабиёт;

5. таҳқиқи ҳамкориҳои дучонибаи фарҳангии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ;

6. омӯзиши ҳамкориҳои фарҳангӣ-иҷтимоии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ;

7. ошкор кардани мушкилиҳо ва таҳияи пешниҳоду тавсияҳо барои инкишофи минбаъдаи муносибатҳои мутақобила миёни Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи илм, маориф, адабиёт ва фарҳанг.

Объекти таҳқиқоти диссертатсионӣ муносибатҳои илмӣ ва фарҳангӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ мебошад.

Предмети таҳқиқоти диссертатсионӣ давраҳои асосии ташаккул ва инкишофи муносибатҳои илмӣ ва фарҳангӣ миёни Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар давраи баррасишаванда ба шумор меравад.

Асосҳои сарчашмавии диссертатсияро метавон ба гурӯҳҳои зерин тақсим намуд:

Гурӯҳи якум ва ниҳоят муҳимми сарчашмаҳоро китобҳо, баромадҳои расмӣ, Паёмҳои солона ва изҳороти сарварони кишварҳои Осиёи Марказӣ¹ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо баҳои умумӣ, нигоҳ, пешомадҳо ва самтҳои ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла дар самти илму фарҳанг инъикос ёфтааст.

Гурӯҳи дуюмро маводи бойгонӣ: маълумоти арзишнок ва далелҳои ташкил медиҳанд, ки аз бойгонии Ҷумҳурии Тоҷикистон дастрас шудаанд. Дар диссертатсия маводи Бойгони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон,² бойгонии вазоратҳои корҳои хориҷӣ,³ фарҳанг,⁴ рушди иқтисод ва савдо,⁵ энергетика ва саноат,¹ маориф ва илми Ҷумҳурии

¹Раҳмонов Э. Чаҳор соли истиқлолият. Душанбе, 1995. Ҳамон муаллиф. Таджики в зеркале истории. Книга I. Лондон, 1999; Ҳамон муаллиф. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз ориён то Сомониён (китоби сеюм). –Душанбе, 2006. Ҳамон муаллиф. Даҳ соли истиқлолият: ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Иборат аз 4 ҷилд. Душанбе, 2001; Ҳамон муаллиф. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Состоит из 7 томов. Душанбе, 2004-09; Ҳамон муаллиф. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллӣ. Иборат аз 8 ҷилд. Душанбе, 2002-08; Каримов И.А. Сплоченность народа — залог мира и прогресса. Ташкент. «Узбекистон». 1998; Ҳамон муаллиф. Узбекистан по пути углубления экономических реформ. Ташкент. «Узбекистон». 1995; Ҳамон муаллиф. Основные принципы общественно-политического и экономического развития Узбекистана. Ташкент. 1995; Ҳамон муаллиф. Мыслить и работать по новому требование времени. Ташкент. «Узбекистан». 1997. Назарбаев Н. А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства. –Алматы, 1992. Ҳамон муаллиф, В потоке истории. –Алматы, 2001. Бердимухаммедов К. Государственное регулирование социально-экономического развития Туркменистана. –Ашхабад, 2010.

²Бойгонии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

³Бойгонии қорӣи Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Раёсати ИДМ.

⁴Бойгонии қорӣи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи муносибатҳои байналхалқӣ.

⁵Бойгонии қорӣи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи робита бо кишварҳои ИДМ.

Тоҷикистон,² Чамъияти дӯстии Тоҷикистон ва ҳамкориҳои фарҳангӣ бо кишварҳои хориҷӣ (ҚТДХФ),³ Кумитаи кор бо ҷавонон, варзиш ва сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон,⁴ Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,⁵ Шуъбаи тоҷикии асосиатсияи гуманитарии туркманҳои ҷаҳон ва чамъияти туркманҳои Тоҷикистон,⁶ баъзе макотиби олий⁷ ва Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон⁸ истифода шудаанд.

Маводи бойгонии истифодашуда ҳамчун асос барои таҳлил ва омӯзиши ҳамкориҳои мутақобилаи кишварҳои соҳибистиклол дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг хизмат намуудаанд.

Ба гурӯҳи сеюм ҳуҷҷатҳои расмӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии муайянкунандаи сиёсати хориҷӣ, созишномаҳо, маҷмӯаи аҳднома ва созишномаҳо, эъломияҳо ва асноди дигари ба кишварҳои Осиёи Марказӣ алоқаманд дохил мешаванд.

Ба гурӯҳи чорум маводи нашрияҳои даврӣ, сомонаҳои расмӣ сарварони давлатҳо, муассисаҳои расмӣ ва созмонҳои байналхалқӣ, сомонаҳои иттилоотии ба мавзӯи диссертатсия алоқаманд дохил мешаванд.

Ҳамзамон дар таълифи диссертатсия маводи баъзе рӯзнома ва оҷонсиҳои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Туркменистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон⁹ ба таври васеъ истифода шудаанд.

Маводи оҷонсиҳои иттилоотии кишварҳои минтақа дорои маълумоти даврӣ ва рӯзмараи хабарӣ оид ба ҷанбаҳои мухталифи ҳамкорӣ ва масъалаҳои ба он алоқаманд мебошанд. Таҳлили онҳо имкон медиҳад, ки тасаввуротро вобаста ба самтҳои ҳамкориҳои кишварҳои ниҳоят васеъ намуда, шароити воқеаҳои таҳқиқшавандаро амиқтар дарк намоем.

Боиси таъкид аст, ки маводи гурӯҳҳои сарчашмавӣ дар маҷмӯъ, тасаввуроти комилро оид ба таъсири илму фарҳанг дар муносибати Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ фароҳам меорад, ҳарчанд маводи гурӯҳҳои муайяни сарчашмавӣ ҳислати оморӣ ва хронологӣ

¹Бойгонии ҷорӣ Вазорати энергетика ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

²Бойгонии ҷорӣ Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи муносибатҳои байналхалқӣ.

³Бойгонии ҷорӣ ҚТДХФК. Ҳисобот дар бораи ҳамкориҳои тоҷикӣ-ӯзбекӣ. Ҳисобот дар бораи фаъолияти чамъияти дӯстии Тоҷикистон-Қирғизистон. Ҳисобот дар бораи фаъолияти чамъияти дӯстии Тоҷикистон-Туркменистон.

⁴Бойгонии ҷорӣ Кумитаи кор бо ҷавонон, варзиш ва сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи муносибатҳои байналхалқӣ. Папка 1/3 ИДМ.

⁵Бойгонии ҷорӣ Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

⁶Бойгонии ҷорӣ Шуъбаи тоҷикии асосиатсияи гуманитарии туркманҳои ҷаҳон ва чамъияти туркманҳои Тоҷикистон

⁷Бойгонии ҷорӣ шуъбаи муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Байгонии ҷорӣ шуъбаи муносибатҳои байналхалқӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Байгонии ҷорӣ шуъбаи муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон

⁸Бойгонии ҷорӣ Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи муносибатҳои байналхалқӣ.

⁹Бизнес и Политика. Паёми Душанбе. Садои Мардум. Ҷумҳурият. АМИТ Ховар. Овозиточик. Муаллими Ўзбекистон. Садои Ўзбекистон. Государственное информационное агентство Туркменистана. (Пурратар дар рӯйхати адабиёт).

доштанд. Вале маҳз ин поя дар якҷоягӣ бо адабиёти истифодашуда ва таҳлили умумӣ моҳияти диссертатсияи мазкурро фароҳам овард.

Асоси назариявӣ ва методологии диссертатсия. Пояи методологии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз назарияи муносибатҳои байналхалқӣ ва усулҳои дипломатӣ таркиб ёфта, ҳангоми таҳияи диссертатсия чунин методҳои омӯзишӣ, ба мисли воқеият, таърихият ва системавӣ, таҳлилу таҷзия, мушоҳида, тавсиф ва муқоиса истифода шудаанд. Илова бар ин, методи таърихӣ-муқоисавии таҳқиқот ба мақсади баҳодиҳии тағйиротҳои ба вуқӯъ омада дар давраи навтарин ва инчунин муайян кардани тамоюли инкишофи муносибатҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар солҳои истиқлолият дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг истифода шуд.

Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ аз таҳлили илмӣ амик ва тавсифи комплекси давраи навтарини ҳамкориҳои мутақобилаи Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг иборат аст. Ин навгонӣ бевосита дар таҳқиқи нахустини ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ бо кишварҳои минтақа дар даврони истиқлолият бармеояд. Маҳз дар ҳамин давра нашрияҳои сершумори мухталиф оид ба масъалаи таҳқиқшаванда пайдо шуданд, шаклҳои нави ҳамкориҳои кишварҳо дар солҳои истиқлолият қорқард ва истифода шуданд. Принципиҳои демократӣ, ки дар инкишофи илм, фарҳанг ва маорифи миёни Тоҷикистону кишварҳои Осиёи Марказӣ ба миён омадаанд, манфиати қонуниро талқин мекунанд ва боиси наздикшавии маънавию фарҳангии халқи тоҷик ва халқҳои мегарданд, ки дар ҳудуди кишварҳои Осиёи Марказӣ зиндагӣ мекунанд.

Навгонҳои диссертатсия дар ҷанбаҳои зерин ифода меёбад:

- таърихи робитаҳои фарҳангии тоҷикон бо халқҳои Осиёи Марказӣ таҳлил гардиданд;
- ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ баррасӣ шуданд;
- фароҳам омадани заминаи ҳамкориҳо дар даврони истиқлолият мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд;
- таърихи истиқрори ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи маориф таҳқиқ гардидаанд;
- махсусияти рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи илм ва адабиёт муайян гардидаанд;
- ҷанбаҳои дучониба ва бисёрҷонибаи инкишофи ҳамкориҳо дар самти илм, маориф ва фарҳанг мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд;
- ҳамкориҳои фарҳангӣ-иҷтимоии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтанд;
- аз муҳтаво ва натиҷаҳои таҳқиқот пешниҳод ва тавсияҳои мушаххас баҳри тавсеаи ҳамкориҳои фарҳангӣ бо кишварҳои минтақа ва ҳалли мушкилот дар ин самт ироа шудаанд.

Муқарраротии асосии таҳқиқот, ки барои дифоъ пешниҳод мегарданд:

1. Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ миёни Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамкориҳои мутақобилаи сифатан нав дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг ба миён омаданд. Таърихи ҳамкориҳои халқҳои Осиёи Марказӣ заминаи мустаҳкам дошта, ба умқи қарнҳо мерасанд. Халқҳои минтақа дар тӯли таърих паҳлуи ҳамдигар зиндагӣ намуда, фарҳанги муштаракро бунёд намуданд, ки дар сархати он тоҷикон меистоданд. Нақши тамаддунсози тоҷикон на танҳо ба ташаккули арзишҳои умумӣ, балки ба таҳкими дӯстӣ ва ҳамкориҳои халқҳои маскунӣ минтақа дар самти адабиёт, илм ва фарҳанг мусоидат намуд;

2. Ҳаёти муштарак дар ҳаёти давлати ягона – Иттиҳоди Шӯравӣ ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи илм ва фарҳанг мусоидат намуд. Дар ин давра анъанаҳои дӯстӣ, таъсири мутақобила ва воридшавии мутақобилаи адабиёт идома ёфтанд. Ба наздикшавии ҳамкориҳои илмӣ ва фарҳангӣ мубодилаи дастовардҳои илмӣ, донишҷӯён ва анъанаҳои тарҷума, на танҳо ба забонҳои якдигар, балки тавассути забони русӣ мусоидат намуд. Маҳз алоқаҳои наздики дӯстӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи илм ва фарҳанг асоси мустаҳками ҳамкориҳои кишварҳои минтақа дар даврони истиқлолият гаштанд;

3. Пас аз касби истиқлолият миёни Тоҷикистону кишварҳои Осиёи Марказӣ муносибатҳои мутақобила дар асоси имзои Созишномаҳои байнидавлатӣ дар соҳаи илм, маориф, фарҳанг, санъат, васоити ахбори омма, кинематография ва варзиш ба вучуд омаданд, ки хоси кишварҳои соҳибистиклол, баробархуқуқ ва дӯст буданд;

4. Яке аз соҳаҳои асосии ҳамкориҳои мардуми тоҷик ва халқҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳамеша фарҳанг буда, ҳукумати кишварҳои Осиёи Марказӣ ба ҳамкориҳои фарҳангии байнидавлатӣ диққати зиёд медиҳанд. Тибқи Созишномаҳои соҳавии дар солҳои истиқлолият ба даст омада, ҷонибҳо саҳми назаррасро дар омода кардан ва баланд бардоштани таҳассуси касбии кормандони соҳаи фарҳанг ва санъати ҳамаи кишварҳо гузоштанд;

5. Муносибати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи илм ва маориф дорои аҳаммияти бузург аст. Дар асоси аҳдномаҳои ба имзо расида, кишварҳои Осиёи Марказӣ ба ҳамдигар дар самти омода кардани мутахассисони соҳа ёрӣ мерасонанд. Азбаски илм нерӯи бевоситаи истеҳсолии ҷомеа мебошад, пас дар самти ҳамкориҳои илмӣ-техникии кишварҳо ва омода кардани мутахассисони касбӣ ҳамкориҳо тақвият меёбанд, ки боиси рақобатпазирии онҳо дар бозори ҷаҳонӣ мегарданд, аҳдномаи мувофиқ миёни Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Академияи илмҳои кишварҳои ҳамсоя ба имзо расидааст;

6. Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки дорои решаҳои умумии амиқи таърихӣ равобитаи дӯстона, ҳусни ҳамҷаворӣ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд буданд, пас аз касби истиқлолият имконияти воқеӣ барои давом додани ин муносибатҳо акнун дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳои

байналхалқиву минтақавӣ дар соҳаи илм ва маориф, санъат ва фарҳанг ба вучуд омад.

Аҳамияти назариявӣ диссертатсия бо имконияти истифодаи натиҷаҳои он дар соҳаи илм ва ҳамчунин дар раванди таълими курсҳои «Фарҳанг дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ» ва инчунин курсҳои махсус оид ба марҳилаҳои ташаккули ҳамкориҳои фарҳангӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар вобаста аст. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд ҳангоми навиштани рисолаҳо бахшида ба ҳаёти фарҳангии халқҳои Тоҷикистон ва кишварҳои ҳамсоя, монографияҳо, маводҳои таълимӣ, курси лексияҳо оид ба таърихи ватанӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ истифода шаванд.

Аҳамияти амалии диссертатсия аз он иборат аст, ки мушкилӣ ва норасоии мавҷударо дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг миёни Тоҷикистону кишварҳои Осиёи Марказӣ инъикос менамояд, ки бояд самаранок ва мушаххас ҳал шаванд.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд ҳангоми тартиб додани нақшаҳои инкишофи ҳамкориҳои мутақобилаи фарҳангии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даври муосир истифода шаванд.

Чаҳорҷӯбаи хронологии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз оғози истиқлолияти сиёсии кишварҳои Осиёи Марказӣ (соли 1991) то соли 2018-ро дар бар мегирад. Агар соли 1991 ҳамчун оғози ҳаёти мустақилонаи кишварҳои минтақа ва касби истиқлоли сиёсӣ баромад намояд, пас соли 2018-ро метавон ҳамчун оғози давраи нави муносибатҳои мутақобила дар Осиёи Марказӣ унвон намуд, ки бо тағйири ҳукумати сиёсии Ёзбекистон ва умқи равандҳои ҳамгироӣ алоқаманд мебошад.

Бояд қайд намуд, ки барои тасвири воқеии таърихи ҳамкориҳои фарҳангӣ миёни кишварҳо, марҳалаҳои асосии таърихи умумии халқҳои минтақа аз асрҳои миёна то даври Иттиҳоди Шӯравӣ ба таври мухтасар таъкид гаштааст.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷаласаи муштаракӣ кафедраҳои муносибатҳои байналхалқӣ, дипломатия ва сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва минтақашиносии хориҷии факултети муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима гардида аз 18 январи соли 2019 (протоколи №6) ба ҳимоя тавсия шудааст. Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот маърузаҳои илмӣ дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ пешниҳод шуда, онҳо дар маҷаллаҳои илмӣ ва матбуоти ҷумҳуриявӣ ба нашр расидаанд.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар сарсухан мубрамияти мавзӯи таҳқиқот, сатҳ ва дараҷаи омӯзиши мавзӯ, ҳадаф ва вазифаҳои муайяншуда, асосҳои сарчашмавӣ,

пояҳои назариявӣю методологии таҳқиқот, навгонӣ ва аҳамияти амалию назариявӣю он инъикос гаштаанд.

Дар боби якуми диссертатсия **“Заминаҳои таърихӣ хамкорӣҳои фарҳангӣ ва адабии тоҷикон бо халқҳои Осиёи Марказӣ”** омилҳои таърихӣ ва заминаҳои рушди хамкорӣҳои фарҳангии халқи тоҷик бо халқҳои минтақа баррасӣ гардидаанд. Инчунин, марҳилаҳои таърихӣ истиқрор ва инкишофи хамкорӣҳои фарҳангӣ миёни тоҷикон ва халқҳои минтақа, мусоидати он хамчун заминаи мустаҳкам гаштани ин хамкорӣҳо дар замони шӯравӣ таъкид мегардад.

Дар зербоби якум **“Таърихи робитаҳои фарҳангии тоҷикон бо халқҳои Осиёи Марказӣ”** омилҳои асосии раванди истиқрори робитаҳои фарҳангии тоҷикон бо халқҳои минтақа таҳлил гардидаанд. Ба ақидаи муаллиф минтақаи Осиёи Марказӣ яке аз марказҳои тамаддуни инсоният ба шумор рафта, халқҳои Осиёи Марказӣ – тоҷикон, ўзбекҳо, қазоқҳо, қирғизҳо, туркманҳо ва дигарон аз қадимулайём бо риштаҳои зичи дӯстӣ ва хамкорӣ алоқаманданд.

Ҳамаи ин халқҳо дар як ҳудуд рушд намудаанд, яқоя дар ҳаёти кишварҳои мухталиф умр ба сар бурданд, ки дар ин минтақаи бузург вучуд доштанд, онҳоро муборизаи яқоя бар зидди золимони дохилӣ ва истилогарони аҷнабӣ муттаҳид мекард.¹

Дар баробари ин бояд таъкид намоем, ки дар ташаккули илм, фарҳанг ва тамаддуни минтақа халқи тоҷик саҳми босазо гузошта, таърихан тарғибгари дӯстӣ ва муносибатҳои неки хамсоягӣ ба шумор меравад.

Тавре Президенти кишвар Э. Раҳмон қайд менамояд: “Гузаштагони мо дар “Авасто” тарзи ҳаёти ончунон покизаю одилонро тарғиб намудаанд, ки асари он дар сиришту ниҳоди ниёгонамон пойбарҷо монда, ҳатто хамлаҳои тӯлонии аҷнабиёни истилогар ба сарзамини аҷдодии мо нақши ин фарҳанги олиро аз зеҳни халқ зудуда натавонистанд. Ниёгони мо бо шиори фарогир ва пуларзиши “Пиндори нек, гуфтори нек, кирдори нек” беҳтарин ва равшантарин орзуо омили инсониятро ҳақимонаву орифона ифода намудаанд, ки ин каломии пурҳикмат на танҳо барои чандин қавму миллат, балки барои ташаккули афқору рафтори аҳли башар ва арзишҳои умумии инсонӣ хизмат кардаанд”.²

Нақши маорифпарварони тоҷикон ва намояндагони барҷастаи илму адабиёт бо назардошти истифодаи осори онҳо заминаи зуҳури забони илмӣ - тоҷикӣ-форсӣ гардида, хамкорӣҳои адабӣ ва дӯстии мардуми минтақаро тақвият дод.

Бояд қайд намуд, ки ба андешаи мо яке аз масъалаҳои робитаи таърихӣ халқҳои Осиёи Марказӣ бо нақши тамаддунофарии тоҷикон ва умумияти туркии халқҳо дигар вобаста мебошад. Новобаста аз

¹ Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история.- М., «Наука», 1972, - С.3.

²Раҳмонов Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз ориён то Сомониён (китоби сеюм). –Душанбе, 2006, - С.22.

тафовутҳои лафзӣ, қиёфа ва урфу одатҳои ҷузъӣ халқҳои турки минтақа дорои умумияти хос буда, халқи тоҷик дар раванди алоқаҳои мутақобила барои онҳо намунаи баланди фарҳанг, маънавият ва адабиёт маҳсуб мегардид.

Маҳз заминаи таърихӣ мустаҳками ҳамкориҳои фарҳангии халқҳои минтақа боиси он гардид, ки он ҳамчун пойдевори мустаҳкам дар даврони минбаъда ташаккул ёфта, боз ҳам хислати устуворро касб намоянд.

Дар зербоби дуум **“Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ”** масъалаи ташаккул ва рушди ҳамкориҳо дар соҳаи илм ва фарҳанг зимни мавҷудият дар давлати ягонаи Шӯравӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Инқилоби Октябр ва ташкили минбаъдаи давлатҳои Осиёи Марказӣ ба равобити фарҳангии халқи тоҷик бо дигар халқҳои минтақа як саҳифаи навро боз кард ва ин муносибатҳо ба худ шаклу мундариҷаи навро касб карда ба мустаҳкам шудани риштаҳои дӯстӣ, ҳамкорӣ ва алоқаи адабии халқҳо нақши муҳим бозиданд.

Дар ин давра ҳамкориҳо хислати амиқ ва фарогир касб карда, дар радифи умумияти таърихӣ, фарҳангӣ ва сиёсати якдигариву бунёди халқи ягонаи шӯравӣ ҷараён дошт.

Дӯстии халқҳо ва адабиёт, ки дар муносибатҳои Ҷомӣ ва Навоӣ пайдо шуда, дар садоқати Абай ва Махтумқули ба арзишҳои ашъорӣ тоҷикӣ-форсӣ ва алоқаҳои хешутабории тоҷикону қирғизҳо ба назар мерасид, идомаи худро дар даврони Шӯравӣ ёфтанд. Дӯстии Айнӣ ва Сейфулин, Айнӣ ва Қодирӣ, Турсунзода ва Айтматов намунаи он мебошанд.

Чӣ тавре ки А. Қамбарова қайд мекунад: **“Хизматҳои С. Айнӣ на танҳо барои халқ ва фарҳанги хеш, балки дар назди фарҳанги халқҳои тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ низ бузург мебошанд.**¹

Ба ақидаи муаллиф дар ин давра ҳамкориҳои адабӣ бо тарҷумаи асарҳои олимони якдигар, мубодилаи донишҷӯён, кӯмаки кадрӣ дар барқарорсозии хоҷагии халқи ҷумҳуриҳои бародар маҳсусияти хосро соҳиб шуданд.

Дар баробари ин ташаккули фазои ягонаи иттилоотӣ, забони рӯсӣ ва ҳадафу шиорҳои бародарии халқи шӯравӣ яке аз заминаҳои тавсеаи тарҷумаи асарҳои бадеӣ ва мубодилаи фарҳангӣ гардид.

Дар боби дууми диссертатсия **“Марҳилаҳои асосии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи маориф, илм ва адабиёт”** масъалаҳои барқарор гардидани ҳамкориҳо дар самти илм, маориф, ва фарҳангро дар даврони истиқлолият дар қаринаи маҳсусияти марҳилаҳои он мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

¹Камбарова А.К. Таджикско-кыргызские литературные связи во второй половине хх века (на примере творчества - С. Айна и М. Турсун-заде). Дисс...кан.фил.наук. –Душанбе, 2016, - С. 44.

Дар зербоби аввал “**Мархилаҳои ташаккул ва рушди ҳамкорихои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи маориф**” махсусияти маориф дар кишварҳои минтақа ва рушди ҳамкорӣ дар ин самт таҳлил гардидаанд.

Илм ва маориф, бешубҳа, аз омилҳои муҳимтарини ташаккули сармояи инсонӣ ба шумор рафта, дар ҳар даври замон барои рушди ҷомеа ва гузариш ба марҳалаҳои нави фарҳангӣ нақши муҳим бозидааст. Низоми ташаккулёфтаи илм ва маориф ин, пеш аз ҳама, сифати рушди сармояи инсонӣ ва сатҳи зеҳнӣ ҷомеаро дар бар гирифта, дар марҳалаи имрӯзаи иҷтимоӣ фарҳангии ҷомеа пешрафту рақобатпазирии кишварҳо маҳз аз ташкили дурусти фаъолияти ин соҳа вобастагӣ дорад.¹

Тӯли солҳои истиқлолият барои таҳкими асосҳои ҳуқуқӣ ва заминаҳои қонунгузорӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (27-уми декабри соли 1993, дар таҳрири наваш 17-уми майи соли 2004), Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ” ва “Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ”, Консепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии тарбия қабул шуда, зиёда аз 150 санадҳои қонунгузорию меъёрӣ ва дастурамалҳои муассисаҳои таълимӣ коркард шуданд. Бешубҳа, ҳамаи ин қонунҳо ҷавобгӯии талаботи санадҳои байналхалқии меъёрӣ-ҳуқуқӣ мебошанд.²

Раванди афзоиши мактабҳои олии, ташаккули заминаи меъёрӣ ва ҳуқуқӣ дар самти маориф хоси ҳар як кишвари Осиёи Марказӣ дар даврони истиқлолият мебошад.

Заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии танзими муносибати кишварҳо дар самти маориф бо кишварҳои минтақа мустақкам буда, Созишнома миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи маориф, илм ва фарҳанг” аз 12-уми июли соли 1998, “Созишнома миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи маориф” аз 4-уми январи соли 1997, “Созишнома миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон дар соҳаи маориф ва илм аз 13-уми июни соли 2000” ва Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Девони вазирони Туркменистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи маориф аз 4-уми октябри соли 2007 асоси онро ташкил медиҳанд.

Ба ақидаи муаллиф маҳз муносибатҳои наздики фарҳангӣ, умумияти таърихӣ ва дӯстии халқҳо сатҳу сифати ҳамкорихои Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Туркменистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон ба дараҷаи шарикӣ стратегӣ расониданд.

¹Курбонов А.Ш. Маориф ва илм омилҳои муҳимтарини рушди инсонӣ. //Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. Маркази тадқиқоти стратегӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. № 6 (49), Душанбе – 2015. С.92

²Атакулаев У.- С. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005 гг.). Автореферат дис.кан.пед.наук. –Душанбе, 2010, - С.3.

Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Қирғизистон низ дар заминаи дӯстӣ ва хусни ҳамҷаворӣ бо эътироф ва эҳтироми манфиатҳои умумӣ ҷараён доранд.

Лекин бояд иқрор шуд, ки ин раванд дорои мушкилиҳои зиёд буда, дар охири солҳои 90-уми асри гузашта ва то солҳои 2015 сатҳи ҳамкориҳои Тоҷикистону Ўзбекистон хеле коҳиш ёфт, ки ба ҳамкорӣ дар соҳаи маориф низ таъсири манфӣ дошт.

Ба дастоварди сатҳи стратегӣ муносибат мо баъди мулоқоту музокироти дучонибаю бисёрҷониба, сафарҳои давлатии роҳбарони давлатҳо ва ба имзо расидани созишномаҳои шарикӣ стратегӣ байни кишварҳои бо ҳам дӯсту бародар муваффақ гардидем, ки дар натиҷа рафтуомади озодонаи мардум таъмин гардида, ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратӣ ва гуманитарӣ ба маротиба таҳким ёфтанд¹.

Зербоби дуюм **“Рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи илм ва адабиёт”** фарогири баррасии самти илм ва адабиёт дар муносибати кишварҳо мебошад.

Ба ақидаи муаллиф дар равобити Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар давраи таҳқиқшаванда кӯшишҳои муштарак баҳри роҳандозии алоқаҳои мутақобилан судманд дар самти илмӣ-техникӣ ба назар мерасанд, ки дар онҳо рӯҳияи боварии мутақобила, хусни ҳамҷаворӣ ва муносибати хайрхоҳона бо ҳамдигар вучуд дорад.

Хислати стратегӣ гирифтани ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дурнамои рушди муносибати халқҳои минтақаро дар тамоми соҳаҳо, аз ҷумла дар самти илм, маориф ва адабиёт фароҳам меорад.

Дар боби сеюми диссертатсия **“Ҳамкориҳои фарҳангии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба”** ҳамкориҳои фарҳангии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба дар доираи Иттиҳоди давлатҳои мустақил ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай баррасӣ гардидаанд.

Тавре, ки Пешвои миллат Э. Раҳмонқайд мекунад: “Беназирии фарҳанги ҳар як халқро эътироф намуда, мо дар баробари ин, аз фарҳанги тамоми Осиёи Марказӣ даст намекашем. Ин равобити самимии дӯстонаи моро нисбат ба ҳамаи халқҳои сокини он возеҳ месозад. Ягон халқе нест, ки таъсири тамаддун ё сиёсат, фарҳанг ё иқтисоди дигарро аз берун ҳис накарда бошад”.²

Зербоби якум **“Ҳамкориҳои дучонибаи фарҳангии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ”** ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳои фарҳангии Тоҷикистонро бо кишварҳои минтақа баррасӣ менамояд. Ба ақидаи муаллиф муштарак будани фарҳанг, умумияти фарҳангӣ дар байни халқҳои минтақа чун заминаи ҳамкорӣ ва ҳамзистӣ баромад менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Қирғизистон 12-уми июли соли 1996, бо Ўзбекистон 26-уми март соли 1992, бо Туркменистон 13-уми июни соли

¹Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. <http://www.president.tj/node/19088>. Санаи мурочиат. 28.12.2018

²Раҳмонов. Э. Тысяча лет в одну жизнь. //Независимая газета. 31 августа 1999 г.

2000, бо Қазоқистон 13-уми январи соли 1993 нахустин Аҳдномахоро дар соҳаи илм, маориф ва фарҳанг ба имзо расонд.

Маҳз ташаккули заминаи ҳуқуқӣ ва меъёрии ҳамкориҳои фарҳангӣ дар даврони истиқлолият яке аз омилҳои асосии рушди муносибат дар ин самт буда, дурнамои рушди онро дар асоси эътироф ва эҳтироми манфиатҳои мутақобила фароҳам овардааст.

Зербоби дуюм **“Ҳамкориҳои фарҳангӣ-иҷтимоии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ”** ба омӯзиши ҳамкориҳои фарҳангии ҷонибҳо дар ҷаҳорҷубаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай бахшида шудааст. Мусаллам аст, ки имрӯз ягон кишвари дунё новобаста аз иқтидор ва нерӯ наметавонад ба танҳои рушд намояд. Ин амр ба ҳамкорӣ дар соҳаи фарҳангӣ низ дахл дорад.

Аз ин рӯ, яке аз афзалиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкорӣ бо созмонҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ ба шумор меравад. Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил созмони минтақавиест, ки дар натиҷаи пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ба миён омадааст. Ташкили созмон тавонист, ки пеши роҳи ҳарачу марачро гирифта, заминаи мавҷудаи ҳамкориҳои кишварҳои аъзоро нигоҳ дорад ва барои боз ҳам рушд ёфтани он мусоидат намояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олӣ муҳимияти ҳамкориро дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил қайд намуда, таъкид менамояд, ки: “Ҷумҳурии Тоҷикистон ният дорад, то дар дилхоҳ ҷорабиниҳои бо иштироки кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил гузаранда ширкат намуда, сатҳи ҳамкориҳои худро бо Федератсияи Россия, Ўзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон ва Туркманистон баланд бардорад. Мо тарафдори ҳалли муштаракӣ тамоми мушкилиҳои минтақа бо назардошти манофеи мутақобила ҳастем”.¹

Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки решаҳои амиқи таърихӣ равобитаи дӯстӣ, ҳусни ҳамҷаворӣ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманди умумӣ доранд, идома додани ин муносибатҳо дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил имконияти воқеист.

Тоҷикистон дар доираи созмони минтақавии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ба таҳкими муносибатҳои ҳамҷаворӣ байни давлатҳои узв, ки дар заминаи усулҳои эҳтиром ва татбиқи самтҳои асосии ҳамкориҳои иқтисодӣ бунёд шудааст, аҳамияти муҳим медиҳад.²

Ниҳоди дигаре, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи он ҳамкорӣ мекунанд, Созмони Ҳамкориҳои Шанхай мебошад. Ҳавасмандгардонии ҳамкориҳои босамари минтақавӣ дар соҳаи фарҳанг

¹Послание Президента Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан Маҷлиси Оли (4 апреля 2003 г.) //Таджикистан и современный мир. Душанбе, 2003, №1(2), - С.14-15.

²Тоҷикистон ва Иттиҳоди давлатҳои мустақил. <http://mfa.tj/tj/tamos?l=tj&cat=34&art=164>. Санаи муроҷиат. 28.12.2018

ва дигар соҳаҳое, ки манфиати умумиро ифода менамоянд аз мақсаду вазифаҳои асосии созмон ба шумор мераванд.¹

Муаллиф таъкид менамояд, ки на ҳамаи Созишнома ва Протоколҳои дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳои мазкур ба имзо расида, (ба хусус Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил) пурра амалӣ мегарданд. Дар баробари ин, бояд ба назар гирифт, ки сатҳи ҳамгироӣ аз рӯи шумораи аҳдномаҳову созишномаҳо муайян намешавад. Агар омили ҳамгироӣ манфиат намедошт, шояд имрӯз кишварҳои Аврупо дар иттиҳоди ягона муттаҳид намешуданд. Созмонҳои минтақавӣ инчунин дар он ҳолат самарабахш ва ҷолиб мегарданд, ки агар кишварҳои узви онҳо манфиатҳои илм, маориф ва фарҳангро дар дараҷаи аввал гузоранд.

Ҷазои Созмони Ҳамкории Шанхай омезиши тамаддунҳоро инъикос карда, заминаи воқеии рушди ҳамкориҳои фарҳангиро фароҳам меорад.

Дар хулоса натиҷаҳои таҳқиқот, ҳолат ва дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар самти илм, фарҳанг ва маориф дар даврони истиқлолият, мушкilot ва дастоварди муносибат ва пешниҳоди роҳҳои мушаххаси тавсеаи ҳамкорӣ инъикос шудаанд.

Мазмун ва муҳтавои асосии диссертатсия дар маводи интишории зерин дарҷ шудааст:

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ҷоп шудаанд:

1. Файзов Н.Н. Ҳамкориҳои иҷтимоӣ-фарҳангии Тоҷикистону Қазоқистон дар солҳои 1991-1994. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2016, №3/6. С. 61-65. ISSN 2074-1847 (дар ҳаммуаллифӣ бо Шарипов А.Н.)

2. Файзов Н.Н. Из истории таджикскокиргызских отношений в области культуры и литературы// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2017, №3/7. С. 87-90. ISSN 2074-1847 (дар ҳаммуаллифӣ бо Абдуллоев Ҷ.Т.)

3. Файзов Н.Н. Культурное сотрудничество между Таджикистаном и странами Центральной Азии (на примере Узбекистана и Туркменистана)// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2018, №1. С. 126-133. ISSN 2074-1847

4. Файзов Н.Н. Аз таърихи ҳамкории Тоҷикистону Ўзбекистон дар соҳаи адабиёт ва фарҳанг дар замони шӯравӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2019, №1. С. 120-125. ISSN 2074-1847

ШАРҲИ МУХТАСАР (АННОТАТСИЯ)

ба диссертатсияи Файзов Некруз Наврузович дар мавзӯи «Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои

¹Тоҷикистон ва Созмони Ҳамкории Шанхай. <http://mfa.tj/tj/tamos?l=tj&cat=34&art=132>. Санаи муроҷиат. 28.12.2018

Осиёи Марказӣ дар даврони истиқлолият» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.15. – Таърихи муносибатҳои байналхалқӣ ва сиёсати хориҷӣ дар Шӯрои диссертатсионии БД.ҚОА-030 дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Диссертатсияи Файзов Н. Н. ба яке аз мавзӯҳои муҳими муосир бахшида шудааст. Дар он қайд гардидааст, ки ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ омили муҳими рушди муносибат дар соҳаҳои гуногун ва таъмини манфиатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистону кишварҳои минтақа мебошанд. Муаллиф марҳилаҳои ташаккули таърихӣ ҳамкориҳои фарҳангии халқи тоҷик ва халқҳои минтақаро дар заминаи дӯстӣ ва равобити адабӣ мавриди омӯзиш қарор додааст. Моҳияти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки ба андешаи муаллиф маҳз илм, маориф ва фарҳанг заминаи таҳким ва тавсеаи ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ баъди истиқлолияти давлатӣ гаштаанд.

Бо назардошти ин, зимни анҷом додани таҳқиқот унвонҷӯ ба омӯзиши махсусиятҳои низоми маорифи кишварҳои минтақа, душвориҳои замони истиқлол, раванди ташаккули ҳамкорӣ дар ин самт, рушди ҳамкориҳо дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба диққати асосӣ додааст. Ҳамзамон таҳаввули ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ то сатҳи шарикӣ стратегӣ дар натиҷаи инкишофи тадриҷии муносибатҳо таъкид гаштааст.

Ба ақидаи муаллиф вазъи фарҳангӣ дар ҷаҳони муосир, зуҳур ва ташаккули падидаи ҷаҳонишавӣ, ки ба фарҳанг ва айнияти кишварҳои миллии таъсири манфӣ мерасонанд омили афзалият касб намудани ҳамкориҳои фарҳангӣ гаштаанд. Омӯзиши самтҳои асосии ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ имкон медиҳад, ки ба рушди чунин муносибатҳо вусъат бахшида, мушкилоти мавҷуда дар ин самт бартараф шаванд.

Аз ин рӯ, муаллиф дар баробари таҳлили сатҳи ҳамкориҳои дучонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ кӯшиши таҳлилу баррасии шароитҳои ташаккули муносибатҳоро дар чорҷӯбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай намуда, раванди барқароршавӣ ва инкишофи онҳоро аз оғози истиқлолият то соли 2018 мавриди омӯзиш қарор додааст.

Калидвожаҳо: ҳамкорӣ, илм, маориф, фарҳанг, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Осиёи Марказӣ, Шӯравӣ, минтақа, созишнома, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Ҳамкориҳои Шанхай

АННОТАЦИЯ

диссертации Файзова Некруза Наврузовича на тему «Научно культурное сотрудничество Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии в период независимости» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.15. – История

международных отношений и внешней политики на Диссертационном Совете 6D. КОА–030 Таджикского национального университета

Диссертация Файзова Н. Н. посвящена одной из актуальных проблем современности. В ней подчеркнуто, что научно –культурное сотрудничество с государствами Центральной Азии является важным фактором развития отношений в различных сферах, обеспечения интересов Республики Таджикистан и стран региона.

Автор изучил этапы исторического развития культурного сотрудничества таджикского народа и других народов региона на основе дружбы и литературных отношений. Основной суть диссертационного исследования заключается в том что, по мнению автора именно наука, образование и культура явились основой укрепления и расширения сотрудничества с государствами Центральной Азии после обретения государственной независимости.

С учетом этого, во время проведения исследования автор уделил особое внимание изучению особенностей систем образования стран региона, трудностей начала независимости, процесса формирования сотрудничества в этом направлении, развития сотрудничества на двустороннем и многостороннем уровнях. Вместе с тем, подчеркнута эволюция сотрудничества Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии до уровня стратегического партнерства в результате постепенного развития отношений.

По мнению автора культурная ситуация в современном мире, становление и развитие феномена глобализации, которая отрицательно влияет на культуру и идентичность национальных государств стали фактором придания приоритетности культурных отношений. Изучения основных направлений научно-культурного сотрудничества с государствами Центральной Азии позволяет расширению этих отношений и преодолению существующих проблем в этом направлении.

Поэтому, на равне с анализом уровня двустороннего сотрудничества автор пытается анализировать и рассмотреть условия развития взаимодействия в рамках Содружества Независимых Государств и Шанхайской Организации Сотрудничества, изучил становление и развитие этих отношений с начала независимости вплоть до 2018 года.

Ключевые слова: взаимоотношения, наука, образование, культура, Республика Таджикистан, Центральная Азия, регион, соглашение, Содружество Независимых Государств, Шанхайская Организация Сотрудничества

ANNOTATION

on the dissertation of Fayzov Nekruz Navruzovich on the topic “Scientific and cultural cooperation of the Republic of Tajikistan with the states of Central Asia in the period of independence” for the degree of candidate of historical sciences in the specialty 07.00.15. - The history of international relations and foreign policy

The dissertation of Fayzov N.N. is dedicated to one of the most urgent problems of modernity. It underlines that scientific and cultural cooperation with the states of Central Asia is an important factor in the development of relations in various fields, ensuring the interests of the Republic of Tajikistan and the countries of the region.

The author studied the stages of the historical development of cultural cooperation of the Tajik people and other peoples of the region on the basis of friendship and literary relations. The main essence of the dissertation research is that, according to the author, it is culture, education and science that were the basis for strengthening and expanding cooperation with the states of Central Asia after gaining state independence.

With this in mind, during the writing of the thesis, the author paid special attention to studying the features of the regional education systems, the difficulties of starting independence, the process of forming cooperation in this direction, and developing cooperation at the bilateral and multilateral levels. At the same time, the evolution of the cooperation of the Republic of Tajikistan with the states of Central Asia to the level of strategic partnership as a result of the gradual development of relations is emphasized.

According to the author, the cultural situation in the modern world, the emergence and development of the phenomenon of globalization, which negatively affects the culture and identity of national states has become a factor in giving priority to cultural relations. Studying the main directions of scientific and cultural cooperation with the states of Central Asia allows expanding these relations and overcoming the existing problems in this direction.

Therefore, on par with the analysis of the level of bilateral cooperation, the author, trying to analyze and examine the conditions for the development of cooperation within the Commonwealth of Independent States and the Shanghai Cooperation Organization, studied the formation and development of these relations from the beginning of independence until 2018.

Keywords: relations, science, education, culture, Republic of Tajikistan, Central Asia, region, agreement, Commonwealth of Independent States, Shanghai Cooperation Organization

На правах рукописи

УДК : 930 ,008(575.3) (575)

ББК : 63.7

Ф-17

ФАЙЗОВ НЕКРУЗ НАВРУЗОВИЧ

**НАУЧНО-КУЛЬТУРНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН СО СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В
ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ**

Специальность: 07.00.15 – история международных отношений и
внешней политики (исторические науки)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата исторических наук

Душанбе - 2019

Диссертация выполнена на кафедре международных отношений факультета международных отношений Таджикского национального университета

Научный руководитель: **Шарипов Амриддин Нуридинович**

кандидат исторических наук, доцент

Научный консультант: **Нуриддинов Раймали Шахбозович**

доктор политических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Вохидова Санавбар, доктор исторических наук, заведующая отделением Европы и Америки Института изучения проблем Азии и Европы при Академии наук Республики Таджикистан**

Хаким Абдуллохи Рахнамо, кандидат политических наук, начальник управления анализа и прогнозирования внешней политики Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан

Оппонирующая организация:

Межгосударственное образовательное учреждение высшего образования «**Российско-Таджикский Славянский Университет**»

Защита диссертации состоится 6 июля 2019 г. в 11⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.ВАК-030 при Таджикском национальном университете по адресу: 734025, г Душанбе, пр. Рудаки, 17, зал заседаний Ученого совета.

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Таджикского национального университета – www.tnu.tj
Автореферат разослан «___» _____ 2019 г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат исторических наук, доцент**

Шарипов А.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы диссертационного исследования. В начале XXI века, в условиях глобализации, начинается качественно новый этап партнерства между странами Центральной Азии. Основная цель такого партнерства является укрепление дружбы, процветания государств Центральной Азии, углубление интеграции, достижение общих целей устойчивого развития и, посредством этого расширение роли региона как одного из центров мировой цивилизации.

В этих условиях Таджикистану необходимо укреплять сотрудничество с другими странами Центральной Азии во всех сферах и развивать их, так, как это отвечает национальным интересам Таджикистана и всех других стран региона.

Президент Республики Таджикистан Э. Рахмон в вопросе внешней политики Таджикистана по отношению к государствам Центральной Азии подчеркивал, что “Мы придаём первостепенное значение укреплению дружественных связей и развитию многопланового сотрудничества в регионе Центральной Азии.

Развитие и укрепление отношений со странами Центральной Азии традиционно осуществляется на основе дружбы, доверия, добрососедства, взаимовыгодного сотрудничества и направлено на достижение совместных целей и задач, а также на преодоление общих проблем”.¹

Наряду с этим, президенты других стран Центральной Азии в своих выступлениях также подчеркивали важность взаимоотношений с государствами региона. Например, первый Президент Республики Казахстан Н. Назарбаев отмечал: «Нам очень важны тесные взаимоотношения с государствами Средней Азии, обусловленные общими границами, сложившимися хозяйственными связями, взаимодополняемостью и взаимозависимостью экономики, исторической и культурно-этнической общностью».²

Президент Узбекистана Шавкат Мирзиязев в своем ежегодном Послании подчеркнул, что “Мы приступили к осуществлению принципа “Главный приоритет внешней политики Узбекистана – Центральная Азия”. В итоге в нашем регионе создана совершенно новая политическая атмосфера, укрепляются взаимосвязи, основанные на взаимном доверии и добрососедстве”.³

Для стран Центральной Азии наряду с соблюдением международных норм, обеспечения безопасности, верховенства прав человека,

¹ Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Душанбе, 26 декабря 2018г <http://www.president.tj/node/19088>. Дата обращения. 28.12.2018

² Назарбаев Н. А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства.- Алматы, 1992. С. 49.

³ Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. 22.12.2017. <https://president.uz/ru/lists/view/1371>. Дата обращения. 29.12.18.

демократизация, образование, наука, культура и подготовка кадров являются ключевыми сферами, где страны Центральной Азии должны сотрудничать.

Таджикский народ, несмотря на богатую историческую культуру и древнюю цивилизацию на протяжении столетий не был суверенным и самостоятельным и для приобретения этого дара долго боролся. Для достижения этого дара долго боролся. Э. Рахмон - Президент Республики Таджикистан в предисловии знаменитой на весь мир книги академика Б. Гафурова “Таджики” отмечает, что «судьба таджикского народа наравне с другими иранскими народами складывался очень тяжело. Таджики смог достичь свободы благодаря своему знанию, своей высокой культурой и стремлением выдающихся личностей в области науки и литературы».¹

С другой стороны, государства региона имеют особое положение во внешней политике Республики Таджикистан. Как следует из Концепции внешней политики; “В системе межгосударственных отношений Республики Таджикистан соседние государства региона занимают приоритетные позиции. Таджикистан является сторонником дальнейшего расширения позитивного, многовекового и созидательного опыта дружественного сосуществования народов Центральной Азии”.²

Культура величайшее достижение человечества, это важный фактор, который соединяет племена, народы и государства, способствует взаимоотношению стран и играет важную роль в упрочении узы дружбы и сотрудничества.

Неоспорим тот факт, что народы Центральной Азии в процессе совместной истории создали общую культуру, на истоках которой стояли таджики. История научно-культурного взаимоотношения государств Центральной Азии уходит в глубь веков. Культурный фактор всегда играл одну из определяющих ролей в системе межгосударственных отношений. В связи с этим, государства региона начинают уделять все большее внимание своей культурной политике. Более того каждое государство может использовать культурный фактор не только как средство развития дипломатии, но и как эффективное средство обеспечения своих национальных интересов.

В этих условиях одним из приоритетов внешней политики Республики Таджикистан является реализация такой культурной и гуманитарной дипломатии, которая с учетом положительных и отрицательных тенденций процессов глобализации обеспечивает духовное бытие, защиту и сохранность коренных национальных духовно-культурных ценностей таджикского народа, содействует достойному представлению Республики Таджикистан на международной арене как страны, обладающей древней

¹Рахмонов. Э. Ш. Сарчашмаи худшиносии миллӣ (Источник национального самосознания)// Гафуров Б. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая и новая история. -Душанбе, «Дониш»,1998. С.4

² Концепция внешней политики Республики Таджикистан. Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 27 января 2015 года, № 332. <http://mfa.tj/?l=tj&cat=109&art=1072>

историей, богатой культурой и современным демократическим и правовым государством, расширению культурно-гуманитарного сотрудничества со странами мирового сообщества с целью укрепления положительного восприятия Таджикистана и его народа¹.

В ходе реализации культурной дипломатии правовая и моральная поддержка зарубежных соотечественников является одним из основных целей. В этом направлении, с одной стороны регион считается ареалом формирования таджикского народа, а с другой, с учетом наличия политических границ, территорией диаспор² и ирредентов³ титульных наций⁴ государств Центральной Азии. Изучение культуры народов региона, их особенности и общность являются твердой основой укрепления сотрудничества государств на современном этапе.⁵

В ходе изучения темы можно прийти к выводу, что во взаимоотношениях Таджикистана с государствами Центральной Азии существуют большие неиспользованные возможности и ресурсы. Их эффективное использование могут содействовать формированию нового уровня сотрудничества Республики Таджикистан и государств Центральной Азии.

На основе проведенного анализа можно сказать, что рассматриваемая тема считается одним из актуальных проблем развития сотрудничества государств региона. Что же касается определяющих факторов то к ним можно отнести следующие составляющие:

1) понимание единства, интеграции и сотрудничества в Центральной Азии на основе исторической общности, культуры и менталитета народов региона;

2) налаживание и расширение научно-культурного сотрудничества между государствами региона. Поскольку одним из основных предпосылок сотрудничества в современный период является усиление научно-культурных контактов;

3) укрепление и развитие сотрудничества Таджикистана и государства Центральной Азии в гуманитарной сфере;

4) Республику Таджикистан и государств региона связывают взаимовыгодные связи, в том числе научно-культурные;

5) двустороннее сотрудничество Республики Таджикистан и государств Центральной Азии и их отношения в рамках региональных и

¹ Концепция внешней политики Республики Таджикистан. Утверждена Указом Президента Республики Таджикистан от 27 января 2015 года, № 332. <http://mfa.tj/?l=tj&cat=109&art=1072>

² Диаспора - часть народа (этноса), проживающая вне страны своего происхождения, образующая сплочённые и устойчивые этнические группы в стране проживания, и имеющая социальные институты для поддержания и развития своей идентичности и общности.

³ Ирредент - часть этноса, составляющая меньшинство населения в пределах данного государства, но компактно проживающая в непосредственной близости к государству, в котором близкий или идентичный ей народ составляет большинство.

⁴ Титульная нация - часть населения государства, национальность которой определяет официальное наименование данного государств.

⁵ Бобохонов М. Таърихи тоҷикони ҷаҳон (История таджиков мира) (тоҷикон ва ирреденту диаспораҳои онҳо). Қисми аввал, Душанбе, 2011, - С. 9.

международных организаций в направлении культуры являются дополнительным фактором актуальности темы;

б) в случае совместной и коллективной деятельности в сфере образования, науки и культуры народы Центральной Азии могут быть успешными в преодолении трудностей современной времени и нетрадиционных угроз, из числа терроризма и экстремизма;

7) необходимость поиска механизма эффективного сотрудничества государств региона в целях представления ее культурных ценностей мировому сообществу.

Степень изученности и научной разработанности темы исследования. Исследуемая тема “Научно-культурное сотрудничество Республики Таджикистан со странами Центральной Азии в период независимости” хотя в различных периодах исследована и изучена, но полностью в монографическом плане и с точки зрения отрасли с охватом соответствующих областей науки, образования и культуры в современных хронологических рамках, т.е. 1991-2018 г.г. в период политической независимости государств региона ещё не изучена.

В таджикской научной историографии и государств региона накопилось значительное количество научных работ по истории взаимоотношений Республики Таджикистан со странами Центральной Азии в области экономики и торговли, частично науки и образования, но научно-культурные связи государств в период независимости комплексно не исследованы.

В центре внимания исследователей оказались лишь отдельные темы и эпизоды, ограниченные узкими хронологическими рамками, что не позволяет делать выводы о процессе формирования и развития двусторонних отношений в целом, на широком временном отрезке. В связи с этим назрела необходимость изучения и анализа сотрудничества Таджикистана с государствами Центральной Азии в систематическом, комплексном и научном виде, что актуально как для современной исторической науки, так и для углубления взаимоотношений между Центрально-азиатскими странами.

В целях достижения поставленных задач и упрощения анализа использованная и изученная литература была разделена на следующие группы:

В **первую группу** входят работы исследователей, которые непосредственно охватывают вопросы дружбы и культурного сотрудничества народов региона¹. В этом направлении проблемы литературно-культурных связей между Республикой Таджикистан и государствами Центральной Азии нашли своё относительное отражение в

¹ Нуралиев А. Таджикско-казахские культурно-литературные связи конца XIX начала XX века. Душанбе, 2001., Шодиев Э. «Из истории узбекско-таджикских литературных связей (вторая половина XIX - начала XX века». – Ташкент, 1973., Раджабов З.Ш. О дружбе таджикского народа с другими народами СССР (сб. статей под ред. Раджабова З.Ш.). Душанбе, 1967., Курбанов А.Д. Сотрудничество Таджикистана и Узбекистана в подготовке кадров в 20-30-е годы. Дисс. к.и.н, - Худжанд, 1997.

книге З. Раджабова «О дружбе таджикского народа с другими народами СССР», вопрос исследования взаимоотношений таджиков с отдельными народами региона, в том числе с казахами изучены в работе А. Нуралиева «Таджикско-казахские культурно-литературные связи конца XIX начала XX века». В работе Э. Шодиева «Из истории узбекско-таджикских литературных связей» (вторая половина XIX - начала XX века), З. Раджабова «О дружбе таджикского и узбекского народов», А. Курбонова «Сотрудничество Таджикистана и Узбекистана в подготовке кадров в 20-30-е годы» рассмотрены проблемы научно-культурного сотрудничества Таджикистана и Узбекистана.

В работах указанных авторов всесторонне исследованы вопросы культурно-гуманитарного сотрудничества Таджикской ССР с государствами Центральной Азии, исследованы история таджиков и их роли в развитии региона Центральной Азии.

Следует отметить также и работы З. Богумановой, Д. Якубовой, Н. Таджибаева, в которых исследованы научные, культурные и экономические аспекты сотрудничества Республики Таджикистан и Республики Узбекистан в течение двух десятилетий (1966-1975 и 1981-1990 гг.)¹.

Труды Б. Ниёзмухаммедова, С. Вохидова, А. Сайфуллаева посвящены также вопросам дружбы таджикского народа с народами региона.²

Ато Хамдам³, рассматривая литературные связи и дружбу таджикского народа в период независимости, считает, что основу этой дружбы составляют дружба, близость литератур и литературные связи.

Особенность этих работ состоит в том, что они опубликованы в советский период и рассматривают научно-литературное сотрудничество таджиков с народами региона базируясь на коммунистической идеологии.

Вторая группа литературы охватывает работы таджикских исследователей, которые отражают исторические проблемы, и проблемы формирования таджикского народа⁴. Книга академика Б. Гафурова наряду с исследованием исторических проблем, охватывает культурные аспекты и развития таджикской литературы, отражает в определенной степени и проблему этногенеза узбекского народа. Работы М. Бобохонова охватывают вопросы изучения истории ареала формирования таджикского народа, миграции и роли таджикских диаспор и ирредентов.

¹Якубова Д. Научное и культурное сотрудничество Таджикистана и Узбекистана (1981-1990 гг.). Дисс. к.и.н. -Душанбе, 1994. -183 с., Таджибаев Н. Экономическое и культурное сотрудничество народов Узбекистана и Таджикистана на современном этапе (1966-1975 гг.). Дисс. к.и.н. -Ташкент, 1976. -188 с.

²Ниёзмухаммадов Б. Аз таърихи ду халкҳои бародар (Из истории двух братских народов). – Душанбе, 1970. Вохидов - С. Равобити адабии халкҳои тоҷик ва ўзбек дар асри XV (Таджикско-узбекские литературные связи в XV веке). –Душанбе, 1974, Паёми бародари. Мачмӯаи мақолаҳо оид ба робитаҳои адабии халқи тоҷик (Мураттибон: Вали Самад, Хамрох Шоди). –Душанбе, 1972, Сайфуллоев А. Дӯстии халкҳо – дӯстии адабиётҳо (Дружба народов – дружба литератур) . –Душанбе, 1975.

³Хамдам А. Дружба народов - дружба литератур. –Душанбе, 2013.

⁴Гафуров Б. Таджики: древнейшая, древняя, средневековая и новая история. Душанбе, «Дониш»,1998. История таджикского народа. Состоит из 6 томов. –Душанбе, 1999-2011. Бобохонов М. «Таърихи тоҷикони ҷаҳон». Душанбе, 1998, Он же «История таджиков мира». –Душанбе, 2004, Он же Таърихи тоҷикони ҷаҳон (тоҷикон ва ирреденту диаспораҳои онҳо). Қисми аввал. Душанбе 2011.

Третья группа состоит из научных диссертаций и авторефератов исследователей, которые посвящены исследованию сотрудничества с государствами центральноазиатского региона, в области науки, образования и культуры.¹ Научные исследования А. Шарипова, Ф. Бобозода, З. Бобоалиевой, К. Раджабовой, Д. Фармоновой охватывают широкий круг взаимоотношений Таджикистана с государствами Центральной Азии в области политики, экономики, науки и культуры с 20-ых годов прошлого столетия до настоящего времени. Более того, в монографии А. Шарипова освещен исторический аспект становления сотрудничества таджикского и казахского народов и период их развития до начала XXI века.

Вместе с тем, в диссертациях М. Абдуллоева, А. Камбарова авторефератов У. Атакуллаева и других рассмотрены проблемы развития образования научно-культурного и литературного сотрудничества Таджикистана с соседствующими народами Центральной Азии.

Необходимо отметить, что эта группа литературы конкретным образом по отдельности освещает историческое формирование научно-культурного сотрудничества с народами региона, рассматривает проблемы развития образования в советский период и годы независимости.

В четвертую группу входят книги и исследования представителей дипломатического корпуса.² Например, книга таджикского посла А. Искандарова «Родники дружбы» посвященная встречам главы нашего

¹Шарипов А. Дипломатические, торгово-экономические и культурные взаимоотношения Таджикистана с Казахстаном (1991-2006 гг.). Дисс...к.и.н. –Душанбе, 2011; Он же «Из истории таджикско-казахстанских отношений (1991-2011 гг)», Душанбе, 2012. Бобозода Ф.Т. История становления и развития взаимоотношения Таджикистана и Узбекистана в годы независимости (1991-2006). Дисс. к.и.н. –Душанбе, 2016;Раджабова К.Х. Таджикско-туркменские литературные взаимосвязи(на примере произведений МахтумкулиФраги). Дисс. к.и.н. –Душанбе, 2016; Бобоалиева З.П. Творчества Чингиза Айтматова в контексте таджикско-кыргызских литературных связей. Дисс. к.фил.н. –Душанбе, 2016; Фармонова Д. Политическое, экономическое и культурное сотрудничество Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии в период независимости (1992 – 2007 гг.). Дисс. к.и.н. –Худжанд., 2012. Абдуллоев М.Х. Народное образование Республики Таджикистан в 60-80 годы XX века. Дисс. д.и.н. –Душанбе, 2012. Камбарова А.К. Таджикско-кыргызские литературные связи во второй половине хх века (на примере творчества С. Айни и М. Турсунзаде). Дисс. к.фил.н. –Душанбе, 2016. Раджабова К.Х. Таджикско-туркменские литературные взаимосвязи (на примере произведений Махтумкули Фраги). Дисс. к.фил.н.. –Душанбе, 2016. Иброхимов М. Научные связи Таджикистана с зарубежными странами (60-80-е годы XX в.). Автореф. Дисс. д.и.н. - Душанбе, 2006.Атакулаев У.С. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005 гг.). Автореферат дисс. к.пед.н. –Душанбе, 2010.Атакулаев У.С. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005 гг.). Автореферат дисс. к.пед.н. –Душанбе, 2010.

²Искандаров А. Родники дружбы.- М., 1996. Искандаров А. Государства Центральной Азии в интеграционных процессах. Душанбе, 2007; Он же, Интеграция в Центральной Азии: политические аспекты. Душанбе, 2007. Саидов З. Межгосударственные отношения Республики Таджикистан в двустороннем формате. - Душанбе, 2001. Он же, Внешняя политика Президента Рахмонова. -Душанбе, 2000. Он же, Политика открытых дверей. -Душанбе, 2003. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе. - Душанбе, 2006. Он же, Таджикистан: межгосударственные отношения в период становления внешней политики. Четвёртое, дополненное издание. –Душанбе, 2012.Эмомали Рахмон – основоположник внешней политики Таджикистана. Под редакцией ХамрохонаЗарифи. - Душанбе, 2012. – 272 с. - Душанбе, 2012. Зарифи Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана. – Душанбе, 2010. Дипломатия Таджикистана: вчера и сегодня. Состоит из 2 томов. Том 1 (под общей редакцией Х.Зарифи). Душанбе, 2009. Назаров Т., Сатторзода А. Дипломатия мусофи тоҷик (Современная таджикская дипломатия). - Душанбе, 2006.Сатторзода А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана (Многовекторность в действии). – Душанбе, 2014

государства с Президентом Туркменистана и сотрудничеству Республики Таджикистан с Туркменистаном, охватывает различные аспекты взаимоотношений таджикского и туркменского народов. Наряду с этим, монографии А. Искандарова выражают политические и экономические аспекты интеграции Центральной Азии.

В работах З. Сайидзода¹⁶ (Саидов З.) проанализированы этапы формирования внешней политики, суть “политики открытых дверей”, сотрудничество Таджикистана с зарубежными государствами на двустороннем и многостороннем форматах. Данные труды в кратком порядке отражают формирование культурного сотрудничества Республики Таджикистан в контексте развития внешней политики

В работах бывшего министра иностранных дел Республики Таджикистан Х. Зарифи наряду с проблемами вчерашнего и сегодняшнего становления таджикской дипломатии, многовекторной политики республики и роль Э. Рахмона в становлении внешней политики таджикского государства всесторонне рассмотрены вопросы гуманитарного сотрудничества государств региона.

В книгах А. Сатторзода исследованы развитие современной таджикской дипломатии, суть её многовекторной дипломатии и культурное сотрудничество государств Центральной Азии.

Особенность этой группы книг заключается в том, что они наряду с политическими, дипломатическими и экономическими проблемами, культурного сотрудничества освещают нормативно-правовую основу Республики Таджикистан с государствами региона в сфере науки, образования и культуры.

В **пятую группу** входят статьи исследователей о науке, научном и литературном сотрудничестве таджиков с народами региона¹. В статье А. Рахмонзода анализированы различные стороны культурного и литературного сотрудничества таджикского и узбекского народов. Статья А. Курбонова отражает подчеркнутость роли образования как фактора человеческого развития. Также были использованы аналитические и научно-публицистические статьи отражающие процесс становления культурного сотрудничества.

Необходимо отметить, что с одной стороны анализ всех особенностей использованной литературы не представляется возможным, с другой стороны

¹Рахмонзода А. Равобити адабию фарханги-рукни мухими тахкими дустии тоҷикон ва ўзбекон (Литературно-культурное сотрудничество важная стопа дружбы таджиков и узбеков). //Джумхурият. 05.02.2018, №: 48. Курбонов А.Ш. Маориф ва илм омили мухимтарини рушди инсонӣ (Образования и наука важнейший фактор человеческого развития). //Таджикистан и современный мир. № 7 (50), Душанбе – 2015. Ардашери Аюбзода. Хамдили аз хамзабони бехтар аст / Аюбзода Ардашер // Садои мардум. – 1995. – 9 сен. – №59 (789). Фармонова Д. Муносибатҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Ўзбекистон дар замони имруза (Культурные отношения Республики Таджикистан и Республики Узбекистан в современный период) http://tsulbp-journal.narod.ru/jurnal/matn_2/farmonova_d.html. Дата обращения. 26. 11. 2018.

во время написании диссертации были использованы только некоторые аспекты близкие к нашему исследованию.

Цель и задачи исследования. Цель диссертационной работы заключается в анализе процесса становления и развития научно-литературных отношений между Таджикистаном и государствами Центральной Азии в период независимости.

Для достижения данной цели поставлены и решены следующие **задачи**:

1. изучить историю научно-культурных отношений таджиков с народами Центральной Азии;
2. рассмотреть научно-культурное сотрудничество Таджикистана со странами Центральной Азии в период Советского Союза;
3. анализировать научное, литературное и культурное сотрудничество Таджикистана со странами Центральной Азии в сфере образования;
4. оценить научно-культурное сотрудничество Таджикистана и государств Центральной Азии в сфере науки и литературы;
5. исследовать двустороннее культурное сотрудничество Таджикистана и государств Центральной Азии;
6. изучить социально-культурное сотрудничество Таджикистана и страны Центральной Азии в рамках международных и региональных организаций;
7. выявить причины трудностей и представить рекомендации для дальнейшего развития взаимоотношений между Таджикистаном и странами Центральной Азии в области науки, образования, литературы и культуры.

Объектом диссертационного исследования является изучение и анализ научного и культурного сотрудничества между Республикой Таджикистан и странами Центральной Азии.

Предметом диссертационного исследования является основные этапы становления и развития научных и культурных отношений между Таджикистаном и странами Центральной Азии в рассматриваемый период.

Источниковедческую базу исследования можно разделить на следующие группы:

Первую и весьма важную группу источников составляют книги, официальные выступления, ежегодные послания и заявления глав государств Центральной Азии¹, в которых дается общая характеристика,

¹Рахмонов Э. Чахор соли истиклолият. Душанбе, 1995. Он же. Таджики в зеркале истории. Книга I. Лондон, 1999; Он же. Точикон дар оинаи таърих. Аз ориён то Сомониён (китоббисеюм). –Душанбе, 2006. Он же. Дах соли истиклолият: вахдатимилливабунёдкори. Состоит из 4 томов. Душанбе, 2001; Он же. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Состоит из 7 томов. Душанбе, 2004-09; Он же. Истиклолияти Тоҷикистон ва эҳёи милли. Иборат аз 8 ҷилд. Душанбе, 2002-08; Каримов И.А. Сплоченность народа — залог мира и прогресса. Ташкент. «Узбекистон». 1998; Он же. Узбекистан по пути углубления экономических реформ. Ташкент. «Узбекистон». 1995; Он же. Основные принципы общественно-политического и экономического развития Узбекистана. Ташкент. 1995; Он же. Мыслить и работать по новому требование времени. Ташкент. «Узбекистан». 1997. Назарбаев Н. А. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства. –Алматы, 1992 Он же, В потоке истории. –Алматы, 2001. Бердимухаммедов К. Государственное регулирование социально-экономического развития Туркменистана. –Ашхабад, 2010.

видение, перспективы и направления во взаимоотношениях центрально-азиатских государств.

Вторую группу составляют архивные материалы: ценные сведения и факты почерпнуты из архивов Республики Таджикистан. В работе использованы материалы Государственного архива Республики Таджикистан,¹ текущих архивов министерств иностранных дел Республики Таджикистан,² культуры,³ экономического развития и торговли,⁴ энергетики и промышленности,⁵ образования и науки Республики Таджикистан,⁶ Таджикского общества дружбы и культурного сотрудничества с зарубежными странами (ТОДКС),⁷ Комитета по делам молодежи, спорта и туризма Республики Таджикистан,⁸ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан,⁹ Таджикского отделения гуманитарной ассоциации туркменов мира и общества туркменов Таджикистана,¹⁰ некоторых Вузов¹¹ и Академии наук Республики Таджикистан.¹²

Использованные архивные материалы послужили основой для анализа и исследования взаимоотношений независимых республик Центральной Азии в области науки, образования и культуры.

В третью группу входят официальные и нормативно-правовые документы, определяющие внешнюю политику, соглашения, тексты соглашений, декларации и другие документы по вопросам научно – культурного сотрудничества Таджикистана со странами Центральной Азии.

В четвертую группу входят материалы периодической печати, официальные сайты глав государств, государственных учреждений и международных отношений, имеющие отношения к теме диссертации.

¹Государственный архив Республики Таджикистан.

² Текущий архив Министерства иностранных дел Республики Таджикистан. Управление СНГ.

³ Текущий архив Министерства культуры Республики Таджикистан. Отдел международных отношений.

⁴Текущий архив Министерства экономического развития и торговли. Управление СНГ.

⁵ Текущий архив Министерства энергетики и промышленности Республики Таджикистан.

⁶ Текущий архив Министерства образования и науки Республики Таджикистан. Отдел международных отношений.

⁷ Текущий архив ТОДКС. Отчет о деятельности общества дружбы Таджикистан-Кыргызстан. Отчет о деятельности общества дружбы Таджикистан-Туркменистан.

⁸ Текущий архив Комитета по делам молодежи, спорта и туризма Республики Таджикистан. Отдел международных отношений. Папка 1/3 СНГ

⁹ Текущий архив Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан.

¹⁰Текущий архив Таджикского общества гуманитарной ассоциации туркменов мира и общества туркменов Таджикистана.

¹¹ Текущий архив Отдела международных отношений Таджикского государственного университета финансов и экономики. Текущий архив Отдела международных отношений Таджикского национального университета. Текущий архив Отдела международных отношений Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни.

¹² Текущий архив Академии наук Республики Таджикистан. Отдел международных отношений.

Вместе с тем в написании диссертации широко использованы материалы некоторых газет и информационных агентств государств Центральной Азии.¹

Материалы информационных агентств государств региона содержат оперативную новостную информацию по различным аспектам их сотрудничества в вопросах науки и культуры. Их анализ позволяет существенно расширить представление и более детально разобраться в обстоятельствах изучаемых событий, что необходимо для их более достоверного воссоздания.

Необходимо отметить, что в целом, материалы источниковедческих групп сформировали полное представление о влиянии науки и культуры на отношения Таджикистана со странами Центральной Азии, хотя материалы определенных источниковедческих групп имели статистический и хронологический характер. Но именно, эта основа в купе с использованной литературой и общим анализом сформировали суть этой диссертации.

Методологические и теоретические основы диссертационного исследования. Методологические основы диссертационного исследования состоят из теории международных отношений и дипломатических принципов. При написании диссертации использованы такие методы изучения, как историчность и системность, анализ и исследование, наблюдение, описание и сравнение. Кроме того, с целью оценки изменений в новейшее время, а также определения тенденции развития сотрудничества Таджикистана с государствами Центральной Азии в период независимости в области образования, науки и культуры был использован историко-сравнительный метод.

Научная новизна исследования заключается в научном анализе и комплексном описании новейшего периода взаимовыгодного сотрудничества Таджикистана с государствами Центральной Азии в области образования, культуры и науки. Данное исследование также представляет первую попытку научной интерпретации научно-культурного сотрудничества с государствами региона в период независимости. Именно на этом этапе появилось много разных публикаций по исследуемой проблеме, были выработаны и использованы новые формы взаимоотношений стран в годы независимости. Демократические принципы, складывающиеся в развитии образования, культуры и науки между Таджикистаном и государствами Центральной Азии, привязывая особый интерес, также способствуют духовному и культурному сближению таджикского народа и народов, проживающих на территории государств Центральной Азии. Наряду с этим, новизна диссертации рассматривается в следующих аспектах:

¹Бизнес и Политика. Паёми Душанбе. Садои Мардум. Джумхурият. АМИТ Ховар. Голос таджика. Учитель Узбекистана. Голос Узбекистана. Государственное информационное агентство Туркменистана. (Полностью в списке использованной литературы).

- анализированы история культурного сотрудничества таджиков с народами Центральной Азии;
- рассмотрены научно-культурное сотрудничество Таджикистана со странами Центральной Азии в Советский период;
- рассмотрены формирования основ сотрудничества в эпоху независимости;
- исследованы история установления сотрудничества Таджикистана со странами Центральной Азии в сфере образования;
- определены особенности развития взаимоотношений Таджикистана и государств Центральной Азии в области науки и литературы;
- изучены двусторонние и многосторонние аспекты развития сотрудничества в области науки, образования и культуры
- изучены социально - культурные взаимоотношения Таджикистана со странами Центральной Азии в рамках международных и региональных организаций;
- предложены конкретные рекомендации по содержанию и результатам исследования, в целях расширения культурного сотрудничества Таджикистана с государствами региона и решения трудностей в этом направлении.

Основные положения исследования, выносимые на защиту:

1. После распада Советского Союза между Таджикистаном и государствами Центральной Азии сложились качественно новые взаимоотношения в области образования, науки и культуры. История взаимоотношения народов Центральной Азии имеют твердую основу и уходят в глубину веков. Народы региона на протяжении истории, совместно создавали общую культуру, у истоков которого стояли таджики. Цивилизаторская роль таджиков способствовала не только формированию общих ценностей, но и укреплению дружбы и взаимоотношений народов региона в области литературы, науки и культуры;

2. Совместное проживание в составе единого государства – Советского Союза, способствовало развитию сотрудничества в области науки и культуры. В этот период были продолжены традиции дружбы народов, взаимовлияние и взаимопроникновение литературы. Сближению научного и культурного сотрудничества способствовали процессы обмена научными достижениями, студентами и традиции переводов литературных источников. Именно тесные связи дружбы и сотрудничества в области науки и культуры стали той прочной основой, на которой развиваются взаимоотношения государств в период независимости;

3. После обретения независимости между Таджикистаном и странами Центральной Азии начали устанавливаться новые взаимоотношения на основе подписания межгосударственных соглашений в области науки, образования, культуры, искусства, средств массовой информации, в том числе кинематографии и спорта, присущие полноправным, дружественным и независимым государствам;

4. Одной из главных сфер сотрудничества Республики Таджикистан и стран Центральной Азии всегда была культура. Правительства центральноазиатских стран уделяют большое внимание межгосударственному культурному сотрудничеству. Руководствуясь принятыми в этой сфере за годы суверенитета соглашениями, стороны внесли весомый вклад в подготовку и повышении квалификации работников сфер культуры и искусства;

5. Большое значение представляет отношения Республики Таджикистан и стран Центральной Азии в сфере образования и науки. На основе подписанных договоров государства Центральной Азии оказывают помощь друг другу в подготовке специалистов для народного хозяйства. Так как наука становится непосредственной производительной силой общества, в сфере развития научно-технического сотрудничества между странами и подготовки квалифицированных специалистов, способствующих их конкурентоспособности на мировом рынке, заключены соответствующие договора о сотрудничестве между Академией наук Республики Таджикистан и академий наук соседних стран;

6. Для стран Центральной Азии, имеющие общие глубокие исторические корни отношений дружбы, добрососедства и взаимовыгодного сотрудничества, после обретения независимости возник реальный шанс продолжить эти отношения в рамках международных и региональных организаций в сфере образования, науки, искусства и культуры.

Теоретическая значимость диссертации связана с возможностью использования ее результатов в области науки, а также в процессе чтения курсов «Культура во внешней политике Республики Таджикистан», «Научно-культурное сотрудничество Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии», также спецкурсов по проблемам становления культурного сотрудничества в высших учебных заведениях страны. Результаты исследования могут также использоваться при написании работ, посвященных культурной жизни народов Таджикистана и соседних государств, монографий, учебных пособий, при чтении курсов лекций по отечественной истории и международных отношений.

Практическая значимость диссертации заключается в олицетворении существующих трудностей и недостатков в области науки, образования и культуры между Таджикистаном и странами Центральной Азии, которые должны решаться эффективным и конкретным образом.

Результаты исследования могут применяться при составлении планов развития взаимовыгодного культурного сотрудничества стран Центральной Азии в современный период.

Хронологические рамки диссертационного исследования охватывают период начала обретения суверенитета стран Центральной Азии (1991 г.) вплоть до 2018 года. Если 1991 год выступает как начало самостоятельной жизни государств региона и приобретения политической

независимости, то 2018 год можно назвать как начало новой эпохи взаимовыгодных отношений в Центральной Азии, связанный со сменой политической власти Узбекистана и углублении интеграционных процессов.

Следует подчеркнуть, что для описания полной картины истории культурных взаимоотношений между государствами кратко изложены основные вехи общей истории народов данного региона со средних веков до периода Советского Союза.

Апробация результатов исследования. Диссертационная работа была обсуждена на совместном заседании кафедр международных отношений, дипломатии и внешней политики Республики Таджикистан и зарубежного регионоведения Таджикского национального университета и рекомендована к защите от 18 января 2019 года (Протокол №6). По результатам проведенного исследования были представлены научные доклады на республиканских и вузовских научно-практических конференциях и опубликованы статьи на страницах научных журналов рецензируемых ВАК при Президенте Республики Таджикистан и в периодической печати.

Структура диссертации. Диссертационное исследование состоит из введения, 3-х глав, шесть параграфов, заключения и списка использованных источников и литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается актуальность исследуемой темы, определены цель и задачи, рассматривается степень изученности проблемы и источниковедческая база исследования, определены хронологические рамки, методологическая и теоретическая основа, показана научная новизна, ее практическая и теоретическая значимость.

Первая глава диссертации **«Исторические предпосылки культурного и литературного сотрудничества с народами Центральной Азии»** рассмотрены исторические факторы и основы развития культурного сотрудничества таджикского народа с народами региона.

Также подчеркивается исторические этапы становления и развития культурного сотрудничества между таджиками и народами региона, ее содействие в укреплении этих отношений в советский период.

В первом параграфе данной главы - **“История культурных взаимоотношений таджиков с дугими народами Центральной Азии”**, анализируются основные факторы процесса установления культурных отношений таджиков с народами региона. По мнению автора центрально-азиатский регион является одним из центров цивилизации человечества. Народы Центральной Азии - таджики, узбеки, казахи, киргизы, туркмены и другие - с древнейших времён связаны тесными узами дружбы и сотрудничества.

Народы Центральной Азии совместно проживали в составе различных государств, которые существовали на этом огромном пространстве, их

спланировала совместная борьба против внутренних угнетателей и иноземных захватчиков.¹ Наряду с этим, следует отметить, что таджики внесли весомый вклад в становлении культуры, науки и цивилизации региона, они исторически являются проповедниками дружбы и добрососедства.

Как отмечает Президент страны Э. Рахмон: «Наши предки пропагандировали в «Авесте» такой чистый и справедливый образ жизни, что его влияние сохранилось в натуре и нраве наших предков и по сей день и, даже продолжительные набеги иноземных захватчиков, на наш край, не смогли стереть отпечаток этой высшей культуры с памяти народа. Наши предки, под ценным и всеохватывающим лозунгом «**Благая мысль, Благое слово и Благое дело**», мудро и проникательно выразили светлейшие и лучшие чаяния и надежды человечества, и это благородное изречение послужило не только отдельным народам и нациям, но и сыграло роль в становлении мысли и поступках человечества, а также общечеловеческих ценностей».²

Просветительская роль таджиков и его выдающихся представителей науки и литературы с учетом их произведений стали основой научного языка – таджикско-персидского, укрепив литературные связи и дружбу народов региона.

Необходимо отметить, что по нашему мнению один из проблем исторического взаимоотношения народов Центральной Азии связана с цивилизаторской ролью таджиков и тюркской общности народов. Несмотря на незначительных диалектических, антропологических и традиционных различий тюркских народов региона они имеют особую общность, таджикский народ в процессе взаимных контактов для них является образцом высокой культуры, духовности и литературы.

Именно прочная историческая основа культурного сотрудничества народов региона стали причиной того, что она в дальнейшем развивалась как стойкий фундамент и приобрел непоколебимый характер.

Во втором параграфе первой главы - «**Научно-культурное сотрудничество Таджикистана со странами Центральной Азии в период Советского Союза**», рассмотрены и исследованы вопросы становления и развития сотрудничества в области науки и культуры в период существования Советского государства.

Октябрьская революция и дальнейшее образование среднеазиатских республик открыло новую страницу в экономических и культурных взаимоотношениях таджикского народа с другими народами региона. Эти отношения приобретая новую форму и содержание сыграли важную роль в укреплении уз дружбы, сотрудничества и литературных связей народов, региона.

¹ Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. - М., «Наука», 1972, - С.3.

² Рахмонов Э. Точикон дар оинаитаърих. Аз ориён то Сомониён (китобисеюм). – Душанбе, 2006. С.22.

В этот период сотрудничество приобретая углубленный и всеобъемлющий характер, протекал в контексте исторической и культурной общности, политики солидарности единого советского народа.

Дружба народов и литератур, зарождавшаяся в отношениях Джамии и Навои, преданности Абая и Махтумкули ценностям таджикско-персидской поэзии и родственным узам таджиков и кыргызов нашла своё продолжение в Советский период. Дружба Айни и Сейфулина, Айни и Кодиря, Турсунзаде и Айтматова тому пример. Как отмечает А. Камбаров «Заслуги С. Айни велики не только перед своим народом и собственной культурой, но и перед культурой народов всего среднеазиатского региона».¹ Садриддин Айни завоевал популярность именно потому, что он положил все свои силы на алтарь служения народу.

Такая характеристика касается и других литераторов, писателей и поэтов региона. По мнению автора, литературные и научные связи этого периода укрепились переводами творческих и научных трудов известных поэтов и мыслителей Центральной Азии, совместными исследованиями ученых, обменом студентами и соискателями, а также кадровой взаимопомощью в области культуры, науки и образования придали большой импульс восстановлению и развитию народного хозяйства братских республик.

Наряду с этим, становление единого информационного пространства, общие цели и лозунги советского народа стали основой расширения и укрепления литературных связей и культурного обмена.

Во второй главе диссертации под названием **“Основные этапы сотрудничества Таджикистана со странами Центральной Азии в области образования, науки и литературы”**, изучены проблемы установления сотрудничества в области науки, образования и культуры в период независимости с учетом отличительных особенностей его этапов.

В первом параграфе - **“Этапы становления и развития сотрудничества Республики Таджикистан со странами Центральной Азии в области образования”**, анализируются особенности образования в государствах региона и развитие сотрудничества в этом направлении.

Являясь важнейшими факторами формирования человеческого капитала, образование и наука во все времена играли важную роль для развития общества и перехода на новый культурный этап. Сформированная система образования и науки охватывает, прежде всего, качество развития человеческого капитала и уровень интеллекта общества. На сегодняшнем этапе социально-культурного развития общества прогресс и конкурентоспособность государств зависит именно от правильной организации деятельности в этой области.²

¹Камбарова А.К. Таджикско-кыргызские литературные связи во второй половине XX века (на примере творчества - С. Айни и М. Турсунзаде). Дисс...кан.фил.наук. –Душанбе, 2016, - С. 44.

²Курбонов А.Ш. Маорифваилмомили мухимтаринирушдиинсонии. //Таджикистан и современный мир. № 6 (49), Душанбе – 2015. С.92

За годы независимости для укрепления правовой основы и законодательной базы приняты Закон Республики Таджикистан «Об образовании» (27 декабря 1993 года, в новой редакции 17 мая 2004 года), Закон Республики Таджикистан «О начальном профессиональном образовании» и «О высшем профессиональном и послевузовском образовании», Национальная Концепция образования Республики Таджикистан, Национальная Концепция воспитания, разработаны более 150 законодательных и нормативных актов, положений учебных заведений. Несомненно, все это отвечают требованиям международных нормативно-правовых актов.¹

Характерной чертой каждого государства Центральной Азии в период независимости является процесс увеличения количества высших учебных заведений, формирования нормативно-правовых основ в области образования.

По мнению автора именно близкие культурные отношения, историческая общность и дружба народов подняли качество сотрудничества Республики Таджикистана с Республикой Казахстан, Туркменистаном и Республикой Узбекистан до уровня стратегического партнерства.

Как отметил Президент Республики Таджикистан: Э. Рахмон: «К этому достижению мы пришли после двусторонних встреч и переговоров, государственных визитов глав государств и подписания договоров стратегического партнерства между дружественными и братскими странами, в результате чего было обеспечено свободное передвижение жителей, а также многократно укрепилось торгово-экономическое и гуманитарное сотрудничество»².

Во втором параграфе **“Этапы развития сотрудничества между Таджикистаном и странами Центральной Азии в области науки и литературы”**, охватывает особенности специфических направлений науки и литературы в каждой стране данного региона и особенности их взаимосвязи.

По мнению автора во взаимоотношениях Таджикистана со странами Центральной Азии в исследуемый период наблюдаются совместные попытки для налаживания взаимовыгодных научно-культурных связей, в которых есть дух взаимного доверия, добрососедства и доброжелательность по отношению друг к другу.

Но надо признать, что этот процесс имел большие трудности, в конце девяностых годов прошлого века вплоть до 2015 года снизился уровень взаимоотношений Таджикистан и Узбекистана, который негативным образом повлиял на сотрудничество в области образования.

¹Атакулаев У.С. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005 гг.). Автореферат дисс. кан.пед.наук. –Душанбе, 2010. С.3.

²Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. <http://www.president.tj/node/19088>. Дата обращения. 28.12.2018

Приобретению уровню характера стратегического партнерства сотрудничества с государствами Центральной Азии способствовало развитию перспективных отношений народов региона во всех областях, в том числе в направлении науки, образования и литературы.

Третья глава диссертации - **“Культурное сотрудничество Таджикистана со странами Центральной Азии на двустороннем и многостороннем уровнях”**, рассматривает проблемы исследования культурного сотрудничества Таджикистана со странами региона в Центральной Азии на двустороннем и многостороннем уровнях в рамках Содружества Независимых Государств и Шанхайской Организации Сотрудничества.

Как отмечает Лидер Нации Э. Рахмон: “Признавая уникальность культуры каждого народа, мы в то же время не отказываемся от культуры всей Центральной Азии. Это определяет наши искренние дружественные отношения ко всем населяющим его народам. Нет ни одного народа, который не испытывал бы влияния извне, влияния другой цивилизации или политики, культуры или экономики”.¹

В первом параграфе - **“Двустороннее культурное сотрудничество Таджикистана и стран Центральной Азии”**, рассматриваются состояние и перспективы культурного сотрудничества Таджикистана со странами региона. По мнению автора взаимовлияние культур, культурная общность народов региона выступает как основа сотрудничества и совместного проживания.

Одним из основных факторов развития сотрудничества в этом направлении является формирование правовых и нормативных основ культурного сотрудничества в период независимости, которая способствовала ее эволюцию на основе признания и уважения взаимных интересов.

Второй параграф - **“Культурно-социальное сотрудничество Таджикистана со странами Центральной Азии в рамках международных и региональных организаций”**, посвящен изучению культурного сотрудничества сторон в рамках функционирования Содружества Независимых Государств и Шанхайской Организации Сотрудничества. Неоспоримо, что сегодня ни одно государство мира невзирая на потенциал и мощь не может развиваться в отдельности и абсолютно самостоятельно. Именно поэтому, одним из приоритетов внешней политики Республики Таджикистан является культурное сотрудничество со странами региона в рамках региональных и международных организаций. Содружество Независимых Государств – региональная организация, которая появилась в результате распада Советского Союза. Создание этой организации способствовало предотвращению анархии, сохранению существующих основ

¹ Рахмонов. Э. Тысяча лет в одну жизнь. //Независимая газета. 31 августа 1999 г.

сотрудничества государств-участников и способствовало их дальнейшему развитию.

Президент Республики Таджикистан Э. Рахмон в своём Послании к Маджлиси Оли говоря о важности сотрудничества стран региона в рамках Содружества Независимых Государств, подчеркивает, что: «Республика Таджикистан намерена активно участвовать в любых проводимых мероприятиях со странами Содружества Независимых Государств, повышать уровень своего сотрудничества с Российской Федерацией, Узбекистаном, Кыргызстаном, Казахстаном и Туркменией. Мы являемся сторонниками совместного решения всех проблем региона с учетом взаимных интересов».¹

Для государств Центральной Азии, которые имеют глубокие исторические корни дружественных отношений, добрососедства и общего взаимовыгодного сотрудничества, продолжение этих отношений в рамках Содружества Независимых Государств реальная возможность.

Таджикистан в рамках Содружества Независимых Государств, как региональной организации придает особое значение укреплению добрососедских отношений между государствами-участниками, основанных на принципах уважения, реализации основных направлений экономического сотрудничества.²

Другим институтом, в рамках которого происходит сотрудничества стран Центральной Азии, является Шанхайская Организация Сотрудничества. Поощрение эффективного регионального сотрудничества в области культуры и других областей выражающих взаимный интерес являются основной целью и задачами организации.³

Автор подчёркивает, что не все подписанные Соглашения и Протоколы(особенно в рамках Содружества Независимых Государств реализуется) реализуются полностью. Наряду с этим, следует учесть, что степень интеграции не определяется количеством договоров и соглашений. Если бы интеграционный фактор ничего полезного из себя не представлял, вряд ли сегодня государства Европы объединились бы в единый прочный союз. Региональные организации будут эффективными и привлекательными, только в том случае если их государства-участники поставят интересы образования, науки и культуры на первый план. Пространство Шанхайской Организации Сотрудничества олицетворяя синтез цивилизаций, способствует реальной основе развития культурного сотрудничества.

¹ Послание Президента Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан Маджлиси Оли (4 апреля 2003 г.) //Таджикистан и современный мир. Душанбе, 2003, №1(2), С.14-15.

² Таджикистан и Содружество Независимых Государств. <http://mfa.tj/tj/tamos?l=tj&cat=34&art=164>.
Дата обращения. 28.12.2018

³ Таджикистан и Шанхайская организация сотрудничества. <http://mfa.tj/tj/tamos?l=tj&cat=34&art=132>.
Дата обращения. 28.12.2018

В заключении диссертации изложены результаты проведенного исследования, представлены выводы о состоянии и перспективах сотрудничества Республики Таджикистан со странами Центральной Азии в области науки, культуры и образования, а также выявлены недостатки и упущения в данном направлении, предложены конкретные рекомендации для дальнейшего расширения отношений.

Основное содержание диссертации отражены в следующих публикациях:

Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан и Высшей аттестационной комиссией Министерства образования и науки Российской Федерации:

1. Файзов Н.Н. Социально-культурное сотрудничество Таджикистана и Казахстана в 1991-1994 гг. // Вестник Таджикского национального университета. 2016, №3/6. С. 61-65. ISSN 2074–1847 (соавтор - Шарипов А.Н.).
2. Файзов Н.Н. Из истории таджикско-киргизских отношений в области культуры и литературы// Вестник Таджикского национального университета. 2017, №3/7. С. 87-90. ISSN 2074–1847 (соавтор - Абдуллоев Ч.Т.).
3. Файзов Н.Н. Культурное сотрудничество между Таджикистаном и странами Центральной Азии (на примере Узбекистана и Туркменистана)// Вестник Таджикского национального университета. 2018, №1. С. 126-133. ISSN 2074–1847.
4. Файзов Н.Н. Из истории взаимоотношений Таджикистана и Узбекистана в области литературы и культуры в советское время // Вестник Таджикского национального университета. 2019, №1. С. 120-125. ISSN 2074–1847.

ШАРҲИ МУХТАСАР (АННОТАЦИЯ)

ба диссертатсияи Файзов Некруз Наврузович дар мавзӯи «Ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар даврони истиқлолият» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 07.00.15. – Таърихи муносибатҳои байналхалқӣ ва сиёсати хориҷӣ дар Шӯрои диссертатсионии БД.КOA-030 дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Диссертатсияи Файзов Н. Н. ба яке аз мавзӯҳои муҳими муносибати бахшида шудааст. Дар он қайд гардидааст, ки ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ омили муҳими рушди муносибат дар соҳаҳои гуногун ва таъмини манфиатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро кишварҳои минтақа мебошанд. Муаллиф марҳилаҳои

ташаккули таърихии ҳамкориҳои фарҳангии халқи тоҷик ва халқҳои минтақаро дар заминаи дӯстӣ ва равобити адабӣ мавриди омӯзиш қарор додааст. Моҳияти асосии таҳқиқоти диссертационӣ дар он ифода меёбад, ки ба андешаи муаллиф маҳз илм, маориф ва фарҳанг заминаи таҳким ва тавсеаи ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ баъди истиқлолияти давлатӣ гаштаанд.

Бо назардошти ин, зимни анҷом додани таҳқиқот унвонҷӯ ба омӯзиши махсусиятҳои низоми маорифи кишварҳои минтақа, душвориҳои замони истиқлол, раванди ташаккули ҳамкорӣ дар ин самт, рушди ҳамкориҳо дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба диққати асосӣ додааст. Ҳамзамон таҳаввули ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ то сатҳи шарикӣ стратегӣ дар натиҷаи инкишофи тадриҷии муносибатҳо таъкид гаштааст.

Ба ақидаи муаллиф вазъи фарҳангӣ дар ҷаҳони муосир, зуҳур ва ташаккули падидаи ҷаҳонишавӣ, ки ба фарҳанг ва айнияти кишварҳои миллӣ таъсири манфӣ мерасонанд омили афзалият касб намудани ҳамкориҳои фарҳангӣ гаштаанд. Омӯзиши самтҳои асосии ҳамкориҳои илмӣ-фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ имкон медиҳад, ки ба рушди чунин муносибатҳо вусъат бахшида, мушкилоти мавҷуда дар ин самт бартараф шаванд.

Аз ин рӯ, муаллиф дар баробари таҳлили сатҳи ҳамкориҳои дучонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Осиёи Марказӣ кӯшиши таҳлилу баррасии шароитҳои ташаккули муносибатҳоро дар чорҷӯбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай намуда, раванди барқароршавӣ ва инкишофи онҳоро аз оғози истиқлолият то соли 2018 мавриди омӯзиш қарор додааст.

Калидвожаҳо: ҳамкорӣ, илм, маориф, фарҳанг, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Осиёи Марказӣ, Шӯравӣ, минтақа, созишнома, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Ҳамкориҳои Шанхай

АННОТАЦИЯ

диссертации Файзова Некруза Наврузовича на тему «Научно культурное сотрудничество Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии в период независимости» на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.15. – История международных отношений и внешней политики на Диссертационном Совете 6D. КОА–030 Таджикского национального университета

Диссертация Файзова Н. Н. посвящена одной из актуальных проблем современности. В ней подчеркнуто, что научно – культурное сотрудничество с государствами Центральной Азии является важным фактором развития отношений в различных сферах, обеспечения интересов Республики Таджикистан и стран региона.

Автор изучил этапы исторического развития культурного сотрудничества таджикского народа и других народов региона на основе

дружбы и литературных отношений. Основной суть диссертационного исследования заключается в том что, по мнению автора именно наука, образование и культура явились основой укрепления и расширения сотрудничества с государствами Центральной Азии после обретения государственной независимости.

С учетом этого, во время проведения исследования автор уделил особое внимание изучению особенностей систем образования стран региона, трудностей начала независимости, процесса формирования сотрудничества в этом направлении, развития сотрудничества на двустороннем и многостороннем уровнях. Вместе с тем, подчеркнута эволюция сотрудничества Республики Таджикистан с государствами Центральной Азии до уровня стратегического партнерства в результате постепенного развития отношений.

По мнению автора культурная ситуация в современном мире, становление и развитие феномена глобализации, которая отрицательно влияет на культуру и идентичность национальных государств стали фактором придания приоритетности культурных отношений. Изучения основных направлений научно-культурного сотрудничества с государствами Центральной Азии позволяет расширению этих отношений и преодолению существующих проблем в этом направлении.

Поэтому, наравне с анализом уровня двустороннего сотрудничества автор пытается анализировать и рассмотреть условия развития взаимодействия в рамках Содружества Независимых Государств и Шанхайской Организации Сотрудничества, изучил становление и развитие этих отношений с начала независимости вплоть до 2018 года.

Ключевые слова: взаимоотношения, наука, образование, культура, Республика Таджикистан, Центральная Азия, регион, соглашение, Содружество Независимых Государств, Шанхайская Организация Сотрудничества

ANNOTATION

on the dissertation of Fayzov Nekruz Navruzovich on the topic “Scientific and cultural cooperation of the Republic of Tajikistan with the states of Central Asia in the period of independence” for the degree of candidate of historical sciences in the specialty 07.00.15. - The history of international relations and foreign policy

The dissertation of Fayzov N.N. is dedicated to one of the most urgent problems of modernity. It underlines that scientific and cultural cooperation with the states of Central Asia is an important factor in the development of relations in various fields, ensuring the interests of the Republic of Tajikistan and the countries of the region.

The author studied the stages of the historical development of cultural cooperation of the Tajik people and other peoples of the region on the basis of friendship and literary relations. The main essence of the dissertation research is that, according to the author, it is culture, education and science that were

the basis for strengthening and expanding cooperation with the states of Central Asia after gaining state independence.

With this in mind, during the writing of the thesis, the author paid special attention to studying the features of the regional education systems, the difficulties of starting independence, the process of forming cooperation in this direction, and developing cooperation at the bilateral and multilateral levels. At the same time, the evolution of the cooperation of the Republic of Tajikistan with the states of Central Asia to the level of strategic partnership as a result of the gradual development of relations is emphasized.

According to the author, the cultural situation in the modern world, the emergence and development of the phenomenon of globalization, which negatively affects the culture and identity of national states has become a factor in giving priority to cultural relations. Studying the main directions of scientific and cultural cooperation with the states of Central Asia allows expanding these relations and overcoming the existing problems in this direction.

Therefore, on par with the analysis of the level of bilateral cooperation, the author, trying to analyze and examine the conditions for the development of cooperation within the Commonwealth of Independent States and the Shanghai Cooperation Organization, studied the formation and development of these relations from the beginning of independence until 2018.

Keywords: relations, science, education, culture, Republic of Tajikistan, Central Asia, region, agreement, Commonwealth of Independent States, Shanghai Cooperation Organization

Ба матбаа 10.05.2019 супорида шуд.
Ба чопаш 12.05.2019 имзо шуд. Қоғаз офсет.
Андозаи 60x84 1/16. Қузъи чопӣ 3,5.
Супориши №18 Адади нашр 100 нусха.
Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
ш.Душанбе кӯчаи Лохутӣ, 2.

Сдано в набор 10.05.2019 г. Подписано в печати 12.05.2019 г.
Формат 60x84 1/16. Бумага офсетная. Усл. п.л. 3,5.
Заказ №18. Тираж 100 экз.
Отпечатано в типографии ТНУ
г.Душанбе, ул. Лахути, 2.